

คือตำแหน่งงานสำหรับบังคับจัดการเล่าเรียน และอาจารย์ผู้ฝึกสอน วิชาเป็นต้นนั้นก็ยิ่งมากขึ้นโดยลำดับผู้ซึ่งรับราชการในตำแหน่งการทั้งปวง เหล่านี้ ก็เป็นข้าราชการรับราชการแผ่นดินฉลองพระเดชพระคุณ ใน ส่วน 1 เหมือนกับข้าราชการกรมอื่น ๆ แต่ยังหาได้มีตำแหน่งใน ราชการไม่ เพราะราชการฝ่ายเล่าเรียนยังไม่ได้ตั้งสังกัดขึ้นเป็นกรม 1 เหมือนกับประเทศอื่น ๆ

บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานซึ่ง สำหรับจัดการ เล่าเรียนทั้งปวงรวมเป็นกรม 1 เรียกว่ากรมศึกษาธิการ ซึ่งผู้ได้รับ กระแสพระราชดำริเป็นหัวหน้าพนักงาน จัดการเล่าเรียนเป็นตำแหน่ง ข้าหลวงผู้บัญชาการศึกษา และให้ผู้ซึ่งได้รับราชการในพนักงานจัดการ เรียนทั้งปวง สังกัดขึ้นอยู่ในกรมศึกษาธิการตามตำแหน่งซึ่งได้รับราช การนั้นทุกคน ให้กรมศึกษาธิการนี้เป็นกรม 1 ในราชการฝ่ายพลเรือน เหมือนกับกรมอื่น ๆ สืบไป

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ ปีกุน นพศก จุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430)^๓

ดังนั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2430 เป็นต้น การศึกษาไทยจัดได้ว่าเข้าระบบแบบสากล โรงเรียนก็มีต้นสังกัดที่ทำหน้าที่ดูแลให้บริการทางการศึกษา รวมทั้งควบคุมมาตรฐานการศึกษา ของโรงเรียนในสมัยนั้นอีกด้วย แม้ว่ากรมศึกษาธิการจะยังมีได้ประกาศตั้งให้เป็นกระทรวง แต่ก็คือว่าเทียบเท่ากระทรวงตั้งแต่ พ.ศ. 2432^๔ ที่พระองค์ทรงตั้งกรมศึกษาธิการ ด้วย ตระหนักว่า ถึงการทำงานที่เป็นระบบและความไม่สับสนวุ่นวาย อันจะนำมาซึ่งความสุขของ ประชาชนทั้งปวง ดังปรากฏในพระบรมราชโองการ ข้อความว่า

^๓กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2434-2507, หน้า 51.

^๔สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติสังเขปแห่ง การศึกษาปรัตยบันแห่งประเทศสยาม ภาคที่ 1, หน้า 22.

เพื่อประโยชน์ที่อาณาประชาราษฎร์จะได้อยู่เย็นเป็นสุขได้ทำมาหากินโดยชอบ บ้านเมืองจะได้รุ่งเรืองเจริญทันสมัยกับกาลสมัยที่เป็นทั่วไปในโลกนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ราชการย่อมจะเป็นที่เรียบร้อยได้ด้วยจัดการแบ่งกระทรวงหน้าที่พนักงาน ให้เป้นหมวดเป้นหมู่^๕

เมื่อประกาศตั้งกรมศึกษาธิการแล้ว จึงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม ทรงพระนามว่ากรมหมื่นนรินทรนฤนาถ ทรงแบ่งบัญชาการกรมศึกษาธิการ ทั้งเป็นผู้ช่วยบัญชาการทหารบกในกรมยุทธนาธิการอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย^๖ โปรดให้โรงเรียนต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่กับกรมทหารมหาดเล็กเดิม และโรงเรียนที่ทูลุ่ยกานกับทั้งกรมแผนที่มาขึ้นในกรมศึกษาธิการ

กิจการของกรมศึกษาธิการ ใน พ.ศ. 2429 มีโรงเรียนในสังกัดทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองรวม 34 แห่ง ครู 81 คน นักเรียน 1994 คน ในส่วนภูมิภาคมีโรงเรียนหลวงที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง อุทัยธานี ลพบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี และสมุทรปราการ^๗

ในปี พ.ศ. 2532 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมศึกษาธิการไปรวมอยู่ในบังคับบัญชาของกรมธรรมการ ด้วยพระองค์มีพระราชดำริจัดตั้งที่ประชุมเสนาบดีขึ้น เมื่อทรงตั้งที่ประชุมเสนาบดีแล้ว ในปี พ.ศ. 2433 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กรมหมื่นนรินทรนฤนาถ พ้นจากหน้าที่ในกรมยุทธนาธิการมาทรงบัญชาการกรมธรรมการฝ่ายเดียว ฉะนั้นใน พ.ศ. 2433 กรมธรรมการจึงมีฐานะเป็นพระทรวงบริบูรณ์หมดทุกอย่าง^๘ แต่ยังไม่ได้ประกาศตั้งอย่างเป็นทางการ จนในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 กรมธรรมการก็ได้รับการตั้งเป็นกระทรวงธรรมการ โดยมีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์

ศูนย์วิจัยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 155. คัดจากราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. 111 หน้า 1.

^๖เรื่องเดียวกัน.

^๗กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2434-2507, หน้า 52.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

(พร บุนนาค) เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการคนแรก และบทบาทของกระทรวงธรรมการ และเสนาบดีก็บ่งบอกไว้อย่างชัด ดังในมาตรา 1 ของพระราชบัญญัติกระทรวงธรรมการได้ กำหนดเอาไว้ว่า

กระทรวงธรรมการมีหน้าที่ราชการแปลกกว่ากระทรวงอื่น ที่เป็น
กระทรวงสำหรับราชการส่วนที่จะทำนุบำรุงพระศาสนา และจัด
การศึกษาเล่าเรียนตลอดพระราชอาณาเขต...

มาตรา 3

เสนาบดีบัญชากระทรวงธรรมการเป็นผู้ต้องรับผิดชอบที่จะให้ราชการ
ในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ... เป็นพนักงานที่จะจัดการทำนุบำรุง
การศึกษาเล่าเรียนทั่วไปด้วย ตั้งแบบแผนวิธีฝึกสอนเล่าเรียน และ
ตรวจตราจัดการโรงเรียนทั้งปวงให้เรียบร้อย แลเจริญเป็นไปตาม
พระราชดำริห์ แลพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^๑

สิ่งที่เป็นหน้าที่อย่างเด่นชัดของเสนาบดีกระทรวงธรรมการคือ การหาแบบแผน
วิธีการจัดการศึกษาให้มีความเจริญ เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองในสมัยนั้น และเป็นการจัด
การศึกษาให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กระทรวงธรรมการได้จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความต้องการของประเทศชาติใน
สถานะที่จำเป็นที่ต้องมีการปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ เพื่อเป็น
เช่นนี้ การศึกษาที่ได้มาจากต่างประเทศย่อมปรากฏอย่างเด่นชัด เช่น มีการตั้งโรงเรียนสอน
ภาษาอังกฤษ การจัดขึ้นประโยชน์ของการเรียน แต่ถึงอย่างไรการศึกษาที่จัดมานั้นยังไม่มีสิ่งที่
เรียกว่าเป็นแบบ
แผนในการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง จนในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปเป็นครั้งแรก ได้ทอดพระเนตรเห็นนักเรียนไทย
ซึ่งมาในต่างประเทศช้านาน ยังไม่สามารถเรียนได้ทันพระราชประสงค์ที่จะกรุณาในราชการ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.1 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ
แฟ้ม ศ. 1/107 กระทรวงธรรมการ พระราชบัญญัติ

เป็นเหตุให้ไม่พึงพอพระราชหฤทัย จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาพระเสด็จ
สุเรนทราริบัติ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งขณะนั้นเป็นพระยาริสฺทสุริยศักดิ์ อัครราชทูตพิเศษ
ประจำราชสำนัก คิดอ่านตรวจตราสืบหาแบบแผนและทำความเข้าใจที่จะแก้ไขจัดการศึกษา ซึ่ง
ยังไม่ได้ประโยชน์เต็มตามประสงค์นี้ ให้เข้าทางอันสมควร และเจริญขึ้นในภายหน้า

ในปี พ.ศ. 2441 พระยาริสฺทสุริยศักดิ์ได้ตรวจตราสืบหาแบบแผนทางการเล่าเรียน
ทุกแขนงวิชาที่ควรที่จะให้นักเรียนไทยมาใช้ประโยชน์ พร้อมทั้งส่งนั้น ดังจะเห็นจากข้อความที่
ส่งมายังพระยาทสมเด็จเจ้าพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

ด้วยซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าคิดอ่านดำริห์ตรึกการ
ที่จะแก้ไขบำรุงการศึกษา การศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนสยาม ณ
ประเทศยุโรปนี้... ข้าพเจ้าได้ให้มิสเตอร์บราวน์ พนักงาน
ตรวจการเล่าเรียน...ต่าง ๆ ทุก ๆ อย่างชนิดวิชาที่จะเล่าเรียนมา
เป็นประโยชน์ได้ เมื่อได้แบบแผนอัตราวิชา อัตราเงิน และอายุของ
นักเรียนที่โรงเรียนทั้งหลายจำกัดเป็นเวลาที่จะรับเข้าเล่าเรียน และ
ให้ออกจากโรงเรียนมาหมดแล้ว...ถึงพิจารณาหาทางที่จะแก้ไขจัดการ
ประกอบให้สำเร็จดังความประสงค์¹⁰

นอกจากนี้ พระยาริสฺทสุริยศักดิ์ ยังได้ส่งความเห็นมายังกระทรวงธรรมการอีกฉบับ
หนึ่ง¹¹ ขณะนั้น กรมศึกษาธิการเองก็กำลังดำริจัดการศึกษาให้เป็นแบบแผน ซึ่งเมื่อก่อนนี้จัดการ
ตามการใช้หลักสูตร พ.ศ. 2438 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ประกาศใช้เป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก
จะเรียนไปตามหนังสือแบบเรียน คือ ภาษาไทยเรียนตามแบบเรียนเร็ว เล่า 1-2-3 ของ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และอักษรวิธี วาจิวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ สำหรับวิชาอื่น ๆ
เช่น เลข นิชคณิต เรขาคณิต ภูมิศาสตร์ แต่งความ เป็นต้น หนังสือแบบเรียนที่ใช้แยกตาม

¹⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ 2/3 ตรวจและจัดโครงการ
การศึกษา "ความเห็นพระยาริสฺทสุริยศักดิ์ เรื่องจัดการศึกษา ร.ศ. 117" 8 เมษายน-
23 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 117.

*ดูเพิ่มในภาคผนวก ก.

รายวิชา แต่ละวิชามีหลายเล่ม เมื่อพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ส่งความเห็นมายังกรมศึกษาธิการ จึงได้รวบรวมความเห็นของท่าน และได้รายงานไปยังกรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ความว่า

ด้วยลายพระหัตถ์เลขที่ 7/290 ลงวันที่ 12 เดือนนี้ (มิถุนายน) มีพระราชดำรัสถามด้วยเรื่องความเห็น ของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อรรถราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ว่าการศึกษาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้สืบสวนดำริห์การศึกษาการเล่าเรียนของนักเรียนสยาม ซึ่งจะให้เร็วขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองนั้น พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ส่งที่กระทรวงฉบับ 1 ให้นำทูลเกล้าถวาย ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาแลได้ประชุม ปกษาอธิบดีกรมศึกษาธิการ กับเจ้าพนักงานแล้ว...รูปการนี้เป็นอย่างดีเข้าแบบแผน การที่จะจัดอยู่ในกระทรวงที่ดำเนินไปได้ก็ลงรูปคล้าย ๆ กับความเห็นของพระยาวิสุทธ... เมื่อได้รับพระบรมราชกระแสเรื่องการศึกษาขึ้นมาแล้ว ก็เป็นโอกาสดีที่กระทรวงนี้จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เล่าเรียนเจริญขึ้น...¹¹

ในปีเดียวกัน กรมศึกษาธิการจึงได้เรียบเรียงหลักสูตรเดิมปี พ.ศ. 2438 และความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ขึ้นทูลเกล้าแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากในพระราชหัตถ์เลขที่ ตอนหนึ่งว่า

เราขอชมเชยความอุตสาหะพยายามแลความคิดที่ตรง โดยรอบคอบ และเฉียบแหลมของพระยาวิสุทธ ซึ่งได้คิดอ่านแนะนำมายังกระทรวงในครั้งนี้เป็นอันมาก แลขอยืนยันว่า ได้เห็นชอบในความคิดนั้นทุกอย่าง¹²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชการที่ 5 ศ.2/3 ตรวจและจัดการศึกษา ร.ศ. 117 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์

¹² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 พระราชหัตถ์เลขที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระยาภาสกรวงศ์

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงชื่นชอบกับความพยายามของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ แล้ว กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสก็ทรงมีความเห็นด้วยกับพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ดังข้อความว่า "...ไม่มีใครรู้ดีไปกว่าราชทูต เพราะได้เห็นแลคุ้นเคยด้วยตนเอง ทั้งได้ใช้ความดำริโดยรอบคอบจริง ๆ ควรจัดตามทุกประการ..."¹³ หลังจากที่ได้นิจารณาถึงเอกสารความเห็นการจัดการศึกษาให้เป็นแบบแผนอย่างรอบแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเร่งเร้าในการจัดการศึกษาเป็นยิ่งนัก ถึงกับมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาภาสกรวงศ์ว่า "...การรื้อฟื้น การปรับปรุงกิจการด้านการศึกษา ในกรมศึกษาควรที่จะพูดแต่เดี๋ยวนี้...ขออย่าได้นิ่งนอนใจเลย..."¹⁴ และพระองค์ยังมีพระราชกระแสถามมายังพระยาภาสกรวงศ์ว่า "...เรียนเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ด้วยมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เรียนถามว่า สักมีการเล่าเรียนภาษาไทย ที่โปรดเกล้าฯ ตีพิมพ์นั้นจะแล้วได้เมื่อใด..."¹⁵ จากความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ และความดำริของกรมศึกษาธิการ จึงทำให้ได้กำหนดแบบแผนการจัดการศึกษา ซึ่งเรียกว่า โครงการศึกษา

โครงการศึกษาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โครงการศึกษาในสมัยนี้ ได้เริ่มวางรากฐานเป็นแบบแผนขึ้น ด้วยเหตุทางการปฏิรูปทางการศึกษา เพื่อให้ทันคืบเทียมกับอารยประเทศ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ แม้ว่าการศึกษาจะได้ปรับปรุงให้มีสภาพเป็นแบบอย่างที่เราเรียกว่า สากล แล้ว แต่ยังคงขาดสิ่งที่เรียกว่า "ตัวนำ" ทางการศึกษาที่จะพาให้เกิดศึกษาคำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของผู้วางรากฐานด้านการศึกษาในสมัยนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีการพยายามหาโครงการศึกษาหรือแผนการศึกษา เพื่อให้สถานศึกษาได้ถือเป็นแนวปฏิบัติตาม ซึ่งโครงการศึกษาที่ปรากฏในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีทั้งหมด 3 โครงการ คือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจและจัดโครงการศึกษา 1-12 ร.ศ. 111-129.

¹⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/2 ตรวจและจัดโครงการศึกษา 1-12 ร.ศ. 111-129. ข้อความที่ขีดเส้นใต้ โดยผู้วิจัย

¹⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจและจัดโครงการศึกษา 1-12 ร.ศ. 111-129.

1. โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2441
2. โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2445
3. โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2450

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษานับ พ.ศ. 2441

โครงการศึกษานับนี้ เป็นโครงการศึกษานับแรกที่ใช้เป็นผลบังคับให้โรงเรียนที่อยู่ในราชอาณาจักรได้ปฏิบัติตาม ซึ่งในขณะนั้นโครงการศึกษามีฐานะเทียบเท่ากับแผนการศึกษาแห่งชาติในปัจจุบัน และยังถือเป็นกฎหมายอีกด้วย เพราะเป็นพระบรมราชโองการจากองค์พระมหากษัตริย์ โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2441 นี้แบ่งการศึกษาเป็น 2 ภาค คือ ภาคที่หนึ่ง ว่าด้วยการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร และภาคที่สองว่าด้านการศึกษาในเขตหัวเมือง เมื่อประกาศโครงการศึกษานี้ จะเห็นได้ว่า โครงการศึกษานับนี้ได้มีการผสมผสานเอาการศึกษาของอังกฤษ ตามที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เอกอัครทูตไทยประจำอังกฤษในขณะนั้น ดังจะเห็นจากข้อความที่ท่านรายงานมาว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้มีสเตอร์บราวน์ พนักงานตรวจการเล่าเรียน
แขนงต่าง ๆ ทุกอย่างชนิดวิชาที่จะเล่าเรียนมาเป็นประโยชน์ได้เมื่อ
ได้แบบแผนอัตราวิชา อัตราเงิน และอายุของนักเรียนที่โรงเรียน
ทั้งหลายจำกัดเป็นเวลาที่เข้าเล่าเรียน และให้ออกจาก
โรงเรียนมาหมดแล้ว¹⁶

สิ่งที่โครงการศึกษาไทยได้ปรับปรุงแนวทางการศึกษามาใช้ให้เหมาะสมกับโครงการศึกษานี้
คือ

1. ระดับชั้นและอายุ ซึ่งมีการแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 หมวด คือ การศึกษา
สามัญกับการศึกษาพิเศษ การศึกษาสามัญมีการแบ่งระดับการศึกษาเหมือนของอังกฤษ กล่าวคือ
ระดับอนุบาลศึกษา (กินเดอคาเตน) ซึ่งเปรียบเทียบได้เท่ากับมูลศึกษา
เป็นการเล่าเรียนก่อนขึ้นประถมศึกษา หรือตั้งแต่ประโยค 1 ไม่มีการกำหนดอายุแรกเข้า
แต่ต้องสิ้นสุดกับการเรียนในระดับนี้ ภายในอายุ 7 ขวบ

ระดับประถมศึกษา ในระดับนี้มีการผสมผสานกับการศึกษาของไทยในปี พ.ศ.
2438 อย่างชัดเจน คือเป็นการรวมการศึกษาประโยค 1 และประโยค 2¹⁷ ซึ่งกำหนดขึ้น
เรียนไว้ระดับละ 3 ปี รวมเป็น 6 ปี กำหนดอายุการเรียนสิ้นสุดลงเมื่ออายุ 13 ปี เทียบ
เท่ากับอายุการเรียนในระดับประถมศึกษาของอังกฤษ ตามรายงานของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
คือ "...ปฐมศึกษา Preparatory School ภา Junior department of Public
School เข้าเรียนอายุ 9 ปี ออกอายุ 13 ปี..."¹⁷

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจและจัด

โครงการศึกษา "ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่องจัดการศึกษา ร.ศ. 117 (8
เมษายน - 23 กุมภาพันธ์, 117.)

"ประโยค 1 คือ การเรียนในระดับบุพบท ซึ่งเทียบเท่ากับระดับอนุบาลในสมัย
ก่อน ประโยค 2 คือการเรียนในระดับประถมศึกษา

¹⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจและจัด

โครงการศึกษา "ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่องการจัดการศึกษา ร.ศ. 117.
(8 เมษายน - 23 กุมภาพันธ์ 117)

ระดับมัธยมศึกษา มีการปรับปรุงการศึกษาของอังกฤษมาใช้มีการกำหนดอายุ
เข้าเรียนอย่างเด่นชัดเช่นกัน คือ เข้าเรียนอายุ 14 ออกอายุ 18 ปี¹⁹ ตามความมุ่งหมาย
ของการเรียนในระดับนี้ เป็นการเรียนวิชาสามัญทั่ว ๆ ไป มีการเรียนวิชาภาคต่างประเทศ
เพื่อการเข้ารับราชการและเพื่อการศึกษาต่อในชั้นสูง ดังข้อความจากรายงานของ
พระยาริสุทรสุริยศักดิ์ คือ

เหตุฉะนี้จึงจะขอแนะนำอีกวิธีหนึ่ง ด้วยการเพิ่มเติมแซกแซงการ
เรียนภาษาต่างประเทศลงไปให้แพร่หลายแก่ราษฎรในเมืองไทย เพื่อ
ที่จะให้เป็นทุนเป็นพื้นในการเล่าเรียนภาษา แต่คนทั้งหลายในเวลานี้
สำหรับตำรายังไม่บริบูรณ์ ซึ่งจะเรียนด้วยภาษาไทยล้วน ในเวลานี้
ยังไม่ได้²⁰

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่าในการเรียนระดับมัธยมศึกษาของไทยนั้นก็
ได้มีการเรียนการสอนตามตำราที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ด้วยเหตุผลที่ขาดแคลนตำราที่เป็น
ภาษาไทย

ระดับอุดมศึกษา การเรียนในระดับนี้เป็นการเรียนในสาภลวิทยาลัย²¹ ตามสภาพ
ความเป็นจริงแล้ว ในขณะนั้น สถานศึกษาของไทยยังไม่มีสถานศึกษาที่จะให้คนเข้าศึกษาใน
ระดับอุดมศึกษา นับเป็นสิ่งที่แปลกใหม่อีกด้วย คือจัดขึ้นเพื่อมุ่งหวังให้นักเรียนไปเรียนต่อยัง
ต่างประเทศ ดังข้อความว่า

รัฐบาลจะต้องการเลือกคนส่งออกมาเล่าเรียนที่ยุโรป ก็จะเลือก
เอาจากคนที่สอบไล่ได้ ในขั้นนี้ โดยวิธีซึ่งจะว่าต่อไปในตอนจัดนักเรียน
ส่งยุโรปนั้น²⁰

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.ศ. 2/3 ตรวจและจัดโครงการ
การศึกษา "ความเห็นของพระยาริสุทรสุริยศักดิ์ เรื่องการจัดการศึกษา ร.ศ. 117
(8 เมษายน - 23 กุมภาพันธ์ 117)

²¹ สาภลวิทยาลัย คือ การรวมเอาโรงเรียนแพทยากร มหาธาตุวิทยาลัย และ
โรงเรียนวัดมงกุฎวิทยาลัย เข้าเป็นหน่วยงานเดียวกัน

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

และการกำหนดอายุเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษา หรือปริญญศึกษา ก็ได้กำหนดเหมือนการศึกษาของอังกฤษ คือ กำหนดอายุเข้าเรียน 19 ปี และสิ้นสุดการเรียนในอายุ 22 ปี

ส่วนการศึกษานិเทศ คือการศึกษาที่เรียกว่าเป็นการเรียนทางด้านวิชาชีพ เป็นสำคัญ โครงการศึกษาดังนี้ จะเน้นการเรียน เพื่อความรู้เฉพาะอย่าง เพื่อให้มีความรู้ในระดับที่มีความชำนาญเฉพาะทาง ซึ่งมีสถานศึกษาเฉพาะอย่าง ดังที่ปรากฏในโครงการศึกษาดังนี้ คือ

ศึกษาสถานพิเศษ

โรงเรียนหรือวิทยาลัยพิเศษ ควรจะได้ตั้งขึ้นจำเพาะวิชา

จำเพาะความรู้ตามต้องการดังนี้

1. โรงเรียนสำหรับฝึกหัดอาจารย์
2. โรงเรียนฝึกการราชการพลเรือน
3. โรงเรียนกฎหมาย
4. โรงเรียนแพทย์
5. โรงเรียนทันตกลอนเยอร์เนียร์
6. โรงเรียนตรวจรังวัดทำแผนที่
7. โรงเรียนการเพาะปลูก
8. โรงเรียนการค้า
9. โรงเรียนศิลปะ (FINE ART SCHOOL)
10. โรงเรียนช่างและหัตถกรรม
11. โรงเรียนอื่น ๆ สำหรับศิลปการพิเศษ จำเพาะอย่างที่ต้องการ²¹

และจากรายงานของพระวิสุทธสุริยศักดิ์ ที่ได้รายงานการศึกษาของอังกฤษในส่วนของการศึกษานิเทศ ความว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5 21 มิถุนายน ร.ศ.

การศึกษานិเทศ Professional ภา technical education
เรียนเอาความรู้เฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การเล่าเรียนนี้ตัดทอนมาจาก
สามัญศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่ 2 ภาที่ 3 ก็ได้ ส่วนอายุที่เข้าเรียนนั้นมี
กำหนดต่าง ๆ ตามวิชาอยู่²²

อนึ่ง การศึกษานิเทศที่ปรากฏในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 นี้ ก็ยังไม่ได้กำหนด
เป็นสิ่งที่ตายตัวว่าทุกคนเมื่อจบแล้วสามัญศึกษาต้องเข้าเรียน แต่เป็นการเรียนตามสภาพฐานะ
ทางเศรษฐกิจ ของผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษานิเทศของอังกฤษ
ดังความว่า

ถ้าเป็นส่วนบิดามารดา ไม่บริบูรณ์ด้วยศแลททรัพย์ก็ตัดตอนให้วิชา
ความรู้แก่บุตรตามกำลังของตนที่จะให้ได้ คือ ให้เรียนในสามัญศึกษา
แต่ชั้นประถมศึกษา แล้วถัดไปเรียนการศึกษานิเทศ ภาให้เรียนตลอดถึง
มัธยมศึกษา แล้วจึงตัดไปเรียนการศึกษานิเทศ แต่การที่ผู้ใดไม่ได้
เล่าเรียนตลอดสามัญศึกษาชั้นนี้ ผู้นั้นย่อมไม่ได้ชื่อเสียงดีในหมู่
ประชุมชน ภาในที่สำคัญต่าง ๆ ของราชการเท่ากับผู้ที่เรียนตลอด
สามัญศึกษา...²³

จากข้อความดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนวิชาสามัญ ในชั้นประถมศึกษา และ
เรียนทางด้านวิชาชีพในระดับมัธยมศึกษา แต่ถึงอย่างไรก็ไม่บังคับว่า เมื่อจบประถมศึกษา
แล้วก็สามารถเรียนต่อ ด้านสามัญศึกษาได้เลย และเมื่อเปรียบเทียบตารางลำดับชั้น และอายุ
การเข้าเรียนในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ระหว่างไทยกับอังกฤษ ก็พบว่า

²² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ2/3 ตรวจและจัดโครงการ
การศึกษา "ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่อง การจัดการศึกษา (8 เมษายน -
23 กุมภาพันธ์ 117)

²³ เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบลำดับชั้นและอายุการเข้าเรียนในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441

ข้อกำหนดในโครงการศึกษาไทย พ.ศ.2441	ระบบการศึกษาอังกฤษ
1. โรงเรียนมูลศึกษาเบื้องต้น แบ่งเป็น ดินเดอรากาเตน (อนุบาลศึกษา) โรงเรียนพुरुพท อายุภายใน 7 ขวบ โรงเรียน ก ช ม โน	1. ปฐมศึกษา Preparatory School ๑๑ Junior department of Public School เข้าเรียนอายุ 9 ปี ออกอายุ 10 ปี
2. โรงเรียนไทยเบื้องต้น ประถมศึกษาชั้นต้น อายุภายใน 10 ขวบ กำหนดเวลาเรียน 3 ปี	2. มัธยมศึกษา Public School เข้าเรียน อายุ 14 ปี ออกอายุ 18 ปี
3. โรงเรียนประถมศึกษาเบื้องต้นชั้นสูง นับ เป็นประโยค 2 อายุ 13 ขวบ กำหนด เรียน 3 ปี	3. บัณฑิตศึกษา University เข้าเรียนอายุ 19 ปี ออกอายุ 22 ปี
4. โรงเรียนไทยเบื้องต้นกลาง นับเป็นประโยค 3 อายุ 14 ปี ถึง 17 ปี	4. การศึกษาพิเศษ Professional ๑๑ Technical Education เรียนวิชา เอาวิชาที่มีความรู้เฉพาะด้าน ไม่มีการ กำหนดอายุแล้วแต่สภาพเศรษฐกิจฐานะ ทางด้านการเงินของผู้ปกครองนักเรียน
5. สากลวิทยาลัย อายุตั้งแต่ 18 ปี ถึง 22 ปี	
6. การศึกษาพิเศษ ไม่มีกำหนดอายุ แล้ว แต่สภาพการเงินของพ่อแม่ผู้ปกครอง	

ที่มา : สรุปรจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, ศ.2/3 ตรวจและ
จัดโครงการศึกษา "ความเห็นของพระยาวิมลสุริยศักดิ์" เรื่องจัดการศึกษา ร.ศ.
117 (8 เมษายน-23 กุมภาพันธ์ ร.ศ.117) และ ศ.2/5 โครงการศึกษา ร.ศ.
117 (พ.ศ. 2441).

จากตารางข้างบนนี้ ทำให้สามารถเปรียบเทียบการศึกษาระดับปฐมศึกษาของอังกฤษ
เทียบได้ระดับมูลศึกษาเบื้องต้นของไทย และระดับมัธยมศึกษา ก็เทียบได้ระดับโรงเรียนไทย

เบื้องต้น โรงเรียนประถมศึกษาเบื้องต้นชั้นสูง โรงเรียนไทยเบื้องกลาง และระดับปัจฉิมศึกษา ก็เทียบได้กับสากลวิทยาลัย ส่วนระดับการศึกษาพิเศษ ก็ไม่กำหนดอายุ ให้เรียนตามสภาพเศรษฐกิจ และฐานะของผู้เรียนเช่นเดียวกัน

2. ระเบียบชั้นการศึกษา โครงการศึกษาระดับนี้ ได้ทำตามความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ คือ มุสิกษา ปฐมศึกษา มัชฉิมศึกษา ปัจฉิมศึกษา และศึกษาพิเศษ ว่าถึงการเรียนของผู้เรียนที่จะสอบไล่ตามระเบียบชั้น ดังข้อความว่า

ควรจะวางแผนระเบียบชั้นการศึกษาในเมืองไทยให้ได้ลำดับเหมือนการศึกษาในยุโรปเป็น 5 ชั้น คือ

1. มุสิกษา สำหรับคนทั่วไปที่จะสอบไล่เอาประโยคบรรพท (ซึ่งน่าจะเทียบได้เท่ากับ Board School ของอังกฤษ เมื่อการเรียนของเราขึ้นเต็มที่)

2. ปฐมศึกษา สำหรับประโยคบรรพทที่จะสอบไล่เอาประโยคสอง เพื่อจะเข้า Public School ในอังกฤษ แต่ต่ำกว่า เพราะถ้าส่งมายุโรปก็ต้องข้อมใน Preparatory School ก่อนที่จะเข้า Public School

3. มัชฉิมศึกษา สำหรับคนประโยคสองที่จะสอบไล่เอาประโยคสาม เพื่อจะเข้า University ภาเรียน professional Education ใน Public School ก่อนที่จะเข้า University ภาเรียน ศึกษาพิเศษ

4. ปัจฉิมศึกษา สำหรับคนประโยคสามที่จะสอบไล่ได้เอาประโยคสี่ เพื่อจะมาข้อมวิชาในอังกฤษไม่ต่ำกว่า University เพราะถ้าส่งมายุโรปก็ต้องข้อมใน Public School ก่อนที่จะเข้า University ภาเรียนศึกษาพิเศษ เว้นแต่ว่าเรียนน้อยเวลาดลง

5. ศึกษาพิเศษ สำหรับคนประโยคสองประโยคสาม ภาประโยคสี่ที่จะสอบไล่เอาประโยคพิเศษเฉพาะวิชาใดที่ตนได้เรียน และไม่เอา

ประโยคที่เข้ามา²⁴

ซึ่งลำดับชนิดของการสอบไล่ ตามที่ปรากฏในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ก็สอดคล้องกับรายงานการศึกษาของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ คือ "...วิธีการสอบไล่ที่ตั้งขึ้นในส่วนสามัญศึกษาคือ ตามโรงเรียน หรือมีกำหนดสถานที่ในจังหวัดเรียน เพื่อที่นักเรียนจะได้สอบไล่ตามหลักสูตรของการศึกษา..."²⁵

3. หลักสูตรวิชาเรียน ในโครงการศึกษาฉบับปี พ.ศ. 2441 โรงเรียน ก ข มโน ซึ่งจัดสอนตามวัดนั้น จัดเป็นการสอนระดับมูลศึกษา ซึ่งมีการสอนให้คนทั่วไปมีโอกาสให้เรียนรู้อ่าน การเขียน อ่าน คิดเลขได้ ซึ่งต่างสอดคล้องกับการศึกษาของอังกฤษที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์อย่างให้เกิดแก่การศึกษาไทย ดังที่ว่า "...มูลศึกษาตอน 1 การศึกษาตอนนี้เป็นสามัญศึกษาขั้นต้น สำหรับบรรดาชนชาวสยามทั่วไป ที่เกิดมาทุกคน ทั้งชายหญิง ควรจะต้องรู้ คือ การอ่าน เขียน ภาษาไทย การคิดคำนวณเลขแผนที่..."²⁶ และในโครงการศึกษาฉบับนี้ก็ได้กำหนดวิชาเรียนดังนี้

โรงเรียน ก ข มโน เป็นโรงเรียนมูลศึกษา คติการเรียน มีเขียน อ่าน และคิดคำนวณเลขบ้าง ซึ่งสอนอยู่ตามจัดตามบ้าน ตามวิธีเรียนอย่างเก่า โรงเรียนชนิดนี้สำหรับคนทั่วไป ไม่กำหนดอายุ เมื่อเรียนรู้ไต่รภาค เขียน อ่าน คิดเลขได้ เพื่อเข้าเรียนในโรงเรียนเบื้องต้น ประถมศึกษา เป็นลำดับขั้นขึ้นไป

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

²⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา "ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่อง จัดการศึกษา ร.ศ. 117 (8 เมษายน - 23 กุมภาพันธ์ 117)

²⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5 โครงการศึกษา ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441).

²⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา "ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่อง จัดการศึกษา ร.ศ. 117 (8 เมษายน - 23 กุมภาพันธ์ 117)

โรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นต่ำ การเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา
 ชั้นต่ำ กำหนด 3 ปี ซึ่งการเล่าเรียน มีการเขียน อ่าน เขียนตาม
 คำบอก วิชาเลข ซึ่งได้รวมกำหนดไว้ใน (โชค) ใหม่ ของกรม
 ศึกษาธิการ แบ่งเป็น 3 ชั้น นับเป็นประโยค 1 และในปีต่อ ๆ ไป
 จะได้เพิ่มหลักสูตรวิชาเรียน คือ ภูมิศาสตร์ แบบแผนสิ่งของ การ
 วาดเขียน และการหัดร่างกาย นักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนชั้นต่ำ
 นี้แล้ว จะได้เลือกไปเรียนในชั้นสูง หรือไปเรียนในโรงเรียนอังกฤษ
 ไทยเบื้องต้น อายุเด็กที่จะเรียนภายใน 10 ขวบ แต่ในปัจจุบันนี้ยัง
 ไม่กำหนดอายุ โรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นสูง การเล่าเรียนในโรงเรียน
 ไทยเบื้องต้นชั้นสูง กำหนด 3 ปี รวมรายการที่จะเรียนตาม (โชค)
 ใหม่ของกรมศึกษาธิการ จัดเป็น 3 ชั้น รวมนับเป็นประโยค 2 ใน
 โชคใหม่ของกรมศึกษาธิการ ในโชคนี้จะได้เพิ่มหลักสูตรวิชาที่จะสอนใน
 ปีต่อไป ภูมิศาสตร์ แบบแผนฯ สิ่งของมูลวิทยา การวาด การฝึกหัด
 ร่างกาย การสอนพิเศษอื่น ๆ อีกตามกาลที่จะทำแบบตำราขึ้นให้สอนได้
 อายุนักเรียนภายใน 13 ขวบ แต่เวลานี้ยังไม่กำหนดอายุก่อน เว้นแต่
 ผู้ที่จะสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นต่อไป จึงกำหนด
 อายุที่จะเข้าในโรงเรียนนั้น ให้ได้กำหนดอายุเพื่อจะส่งไปต่างประเทศ
 โรงเรียนบูรณบท หรือ ก ข มโน โรงเรียนประถมศึกษาเบื้องต้น
 ชั้นต่ำ ชั้นสูงเหล่านี้รวมเป็นประถมศึกษาในภาษาไทย

โรงเรียนไทยเบื้องต้น การเล่าเรียนในโรงเรียนไทยเบื้องต้น
 มัธยมศึกษา มีกำหนด 4 ปี รวมการเขียน อ่าน เขียน เขียนตามคำบอก
 ไวยากรณ์ เรียงความ คณิต พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ วิทยา การวาด
 การฝึกซ้อมร่างกาย และเรื่องพิเศษอื่น ๆ จะได้กำหนดไว้เป็นพิเศษ
 จำเพาะเรื่องที่ควรเรียนเพิ่มเติมในด้วย กับภาษาหนึ่งในภาษาต่อไป
 คือ มาลายู บาลี หรือสันสกฤต แต่ในการที่นักเรียนผู้หนึ่งผู้ใดคิดจะ
 เข้าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นต่อไปแล้ว ภาษาอังกฤษ
 ต้องบังคับให้เรียนด้วย

โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น การเล่าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นกำหนด 2 ปี ในภาษาอังกฤษ เรื่องที่ต้องเรียน คือ แปลอังกฤษเป็นไทย ไทยเป็นอังกฤษ อ่าน เขียน ตามคำบอก ลายมือ ไวยากรณ์ และเรียงความในภาษาไทย เลขวิธี เรียงความ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร และการวาด ฯลฯ จะไม่ยอมให้เด็กนักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นนี้ ถ้าผู้ที่มีได้มีความรู้ภาษาไทยจะทำการเล่าเรียนได้ดีแล้ว

โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น การเล่าเรียนในโรงเรียนภาษาอังกฤษไทยเบื้องต้นกำหนด 4 ปี รวมการเรียนในคณิตวิทยา อ่าน และแปลจากหนังสืออังกฤษที่กวีได้แต่งไว้เป็นหลัก ไวยากรณ์ และเรียงความ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร การวาด และภาษาหนึ่งเป็นอย่างน้อยในภาษาต่อไปนี้ คือ มลายู สันสกฤต ฝรั่งเศส เยอรมัน หรือลาติน แบ่งเป็น 4 หลักสูตร นักเรียนได้เรียนตามการเรียนเหล่านี้ได้ดีแล้ว ต้องสามารถที่จะเข้าสอบไล่ในยูเลียเคอลเอตซามิเนเนียของยูนิเวอร์ซิตี-ออกสเฟิต และเคมบริช ได้

สาภลวิทยาลัยสำหรับกรุงเทพ เมื่อโรงเรียนเบื้องต้นประถมศึกษา เวลาเบื้องต้น มัธยมศึกษา ได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผนสำเร็จอีกแล้ว ก็เป็นทางที่จะเป็นได้ ในการตั้งสาภลวิทยาลัยขึ้นในกรุงเทพ เพื่อการอุดหนุนการศึกษาอย่างสูงสุด และสำหรับให้ตักสิริในอธิการต่าง ๆ แห่งศิลปวิทยาศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ

แต่สาภลวิทยาลัยนี้จะจัดยังไม่ได้ดีกว่าจะจัดตั้งโรงเรียนฝึกสอนความรู้วิชาชั้นต่ำ และชั้นกลางมั่นคงแล้วจึงจะตั้งได้

ส่วนการศึกษานิสิต ก็เรียนเอาวิชาความรู้เฉพาะอย่าง จำเพาะความรู้ตามที่ต้องการ²⁷

²⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/5 โครงการศึกษา
ร.ศ. 117.

การศึกษาเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ในโครงการศึกษาดังนี้ ได้ให้ความสำคัญแก่การ
เรียนวิชาภาษาอังกฤษ และตำราบางอย่างก็ยั้งใช้ภาษาอังกฤษ ดังคำกราบทูลพระยารัษฎ-
สุริยศักดิ์ที่มีต่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ว่า

การเรียนภาษา เป็นสิ่งที่มีแต่ไม่เหมือนกันทุกประการ ใครเกิด
ในที่ใดประเทศใด พอจำความได้ก็ได้รับรู้ได้เรียนมาทีละเล็กทีละน้อย
จนได้ความเข้าใจไปเอง...ภาษาจะต้องเรียนจะให้ทุกคนเข้าใจรู้
ความหมายแห่งคนต่างประเทศ ต่อต่างประเทศดังนี้

การเรียนวิชาในเมืองเรา เพราะวิชาของเรายังไม่เจริญในบ้าน
เมืองที่จะเรียนด้วยภาษาของเราเองไม่ได้ด้วย สำหรับตำราวิชาการ
ต่าง ๆ ที่จะเล่าเรียนย่อมมีมาตั้งแต่ต้นมาจากประเทศอื่น เราจึงต้อง
อาศัยวิชานั้น ๆ ด้วยการที่ต้องเรียนรู้ภาษาของเขา เหมือนเดินข้าม
สะพานคือ ภาษาไปแบกขนเอาวิชามา เพราะฉะนั้น การที่จะบำรุง
วิชาของเราในบัดนี้ ยังจะต้องบำรุงให้เจริญขึ้นทั้งสองทาง ทั้งสองส่วน
คือ การเรียนวิชาและการเรียนภาษา^{๒๒}

นอกจากวิชาเรียนทั่วไปแล้ว ยังได้เพิ่มวิชาเข้าอีก คือ ภูมิศาสตร์ วาดเขียน การ
ออกกำลังกาย (พลศึกษา) การแปลภาษาอังกฤษเป็นไทย การแปลภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ
นอกจากนี้ยังมีการเรียนโดยใช้ตำราเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งส่วนมากจะเอาแบบอย่างมาจากการ
ศึกษาของประเทศอังกฤษ แต่ก็มีบางวิชาที่ได้ดัดแปลงแก้ไข เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของ
ประเทศไทย ดังข้อความที่ปรากฏในความเห็นของพระยารัษฎสุริยศักดิ์ เรื่องการจัดการ
ศึกษาตอนหนึ่งว่า

ฝ่ายวิชาต่าง ๆ นั้นควรเรียนเอาความรู้เสมอการศึกษาในยุโรป..

แต่บรรดาวิชาที่จะเรียนนั้น ๆ ควรเว้นออกเสียจากสมุด รายงาน
นี้ได้สองสามอย่าง ซึ่งในบัดนี้ ยังไม่ต้องการในบ้านเมืองเรา คือ

ศาสนาคริสต์นิกาย (ซึ่งควรเอาพระพุทธรูปศาสนาแทนในภายน่า เมื่อ

^{๒๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.๒/4 พระยารัษฎสุริย
ศักดิ์ กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์.

วิชาของเราเจริญแล้ว พอจะขยับขึ้นอีกได้ แลถึงเรียนที่จะออกมา
เรียนเมืองนอกก็ยอมให้เว้นได้) อย่าง 1

ภาษาโบราณ เช่น แลติน กรีก (ซึ่งควรเอามกรแลสังสกฤตเจ้าแทน
ในภายนำ แต่ว่านักเรียนคนใดที่จะต้องส่งออกมาเรียนเมืองนอกนี้
จะต้องเรียนภาษาแลตินฤาสังสกฤตมาเป็นทุนบ้าง เพราะเขายอมให้
เอามาแทนภาษากรีกได้) อย่าง 1

ภาษาต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี แลสเปน
เป็นต้น (ซึ่งเรามีภาษาอังกฤษอยู่แล้ว แลดวงเดิมภาษาอื่นในภายนำ
มีมาลาญ เป็นต้น) อย่าง 1

วิชาดนตรี (ซึ่งควรมีในภายนำ) อย่าง 1 ซอตแอนต์ (ซึ่งควรเติม
ขวเลขของเราในภายนำ) อย่าง 1 หนังสือโบราณ เซกสเปีย เป็นต้น
(ซึ่งควรใช้กายณ์กลอน โคลงฉันท์ของเราแทนภายนำ) อย่าง 1^{๒๑}

จากข้อความข้างบน จะเห็นว่าประเทศไทยได้ปรับปรุงวิชาเรียนให้เหมาะสมกับ
สภาพของประเทศไทย เช่น ในโรงเรียนของประเทศอังกฤษมีการสอนศาสนาคริสต์ในโรงเรียน
ประเทศไทยได้รับแนวความคิดว่าสมควรจัดการสอนพุทธศาสนาในโรงเรียน เนื่องจากประชาชน
ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้ก็มีพวกวิชาภาษาต่างประเทศ ซึ่งไทยก็ได้ให้เรียนภาษา
อังกฤษ และภาษามาลาญ ซึ่งเป็นภาษาของประเทศเพื่อนบ้าน และให้มีการเรียนกายณ์กลอน
โคลงฉันท์ แทนหนังสือโบราณของอังกฤษด้วย

แม้ว่าอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่ปรากฏต่อโครงการศึกษานับปี พ.ศ.
2441 โดยเฉพาะการศึกษาของประเทศไทย แต่ในส่วนที่มีความแตกต่างออกไปคือ

1. ความมุ่งหมาย ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 นี้ความมุ่งหมายของการ
รักษายังเพื่อให้คนส่วนใหญ่เข้ารับราชการ ดังข้อความว่า ทรงสยามทวันนี้กำลังขาดคนที่มี

^{๒๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 2/3 ตรวจและวัดโครงการ
การศึกษา "ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่องจัดการศึกษา รศ. 117, (8 เมษายน-
23 กุมภาพันธ์ รศ. 117)

ความรู้วิชาการทำงาน กำลังต้องการหาวิชาให้แก่คน همینดังที่นาอันแห้งแล้ว^{๓๐} ซึ่งประเทศไทยในช่วยนี้ เป็นระยะที่มีการพัฒนาไปทุก ๆ ด้าน ก่อนนี้ผู้คนที่มีความรู้ความสามารถที่เข้ามารับราชการมีน้อยมาก ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ดังที่ประเทศไทยในสมัยนั้นถูกเปรียบว่าเหมือนทุ่งนาที่แห้งแล้ง ต้องหา "น้ำ" และ "ปุ๋ย" มาใส่ในที่นา ซึ่งหมายถึง หากคนที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ทางราชการนั่นเอง

2. การบริหาร ในโครงการศึกษา ไม่มีการแบ่งส่วนราชการหรือประกาศตั้งกระทรวงทบวง กรม แต่อย่างใด ยึดรูปแบบการบริหารที่มีมาแต่เดิม สำหรับการจัดการศึกษาในหัวเมืองจะดำเนินการโดยแบ่งเป็นเขตการศึกษา โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ทรงปรึกษาราชบัณฑิตกับกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และกรมหมื่นดำรงราชานุภาพแล้วมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การศึกษาที่จะจัดในหัวเมืองโดยจะไม่ให้ใช้จ่ายเงินมาก ควรจัดให้ได้แล้วเรียนในวัดตามประเพณีนิยม มุ่งให้ผู้เรียนมีความประพฤติชอบและเพื่อให้ประกอบอาชีพในทางที่ชอบ และความหวังนี้จะสำเร็จลงได้โดยให้ "...พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย..ช่วยเอาธุระสั่งสอนกุลบุตรทั้งหลายให้ศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนไตร และมีความรู้วิชาอันเป็นสาระประโยชน์"^{๓๑}

3. การสอบไล่และการวัดผล มีการจัดทำข้อสอบขึ้นเอง และใช้วิธีส่งข้าหลวงสอบไล่ออกไปเป็นผู้สอบ^{๓๒}

ดังนั้น อิทธิพลทางการศึกษาของประเทศไทยได้นำมาปรับปรุงใช้กับโครงการศึกษาลับ น.ศ. 2441 ที่ปรากฏอย่างเด่นชัดตามตาราง ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/3 ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา ความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เรื่องจัดการศึกษา ร.ศ. 117, (8 เมษายน - 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 117).

^{๓๑} กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปี การศึกษาไทย, หน้า 52.

^{๓๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.1/15 รายงานของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ถึงพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรินทร์

ตารางที่ 3 อิทธิพลทางการศึกษาของประเทศอังกฤษที่มีต่อโครงการศึกษา พ.ศ. 2441

รับเอามาปฏิบัติ (เหมือนกัน)	ปรับปรุงแก้ไข (แตกต่าง)
1. ระดับชั้นการเรียนทั้งการศึกษาสามัญและการศึกษาพิเศษ	1. ความมุ่งหมายเป็นความมุ่งหมายที่ต้องการให้คนเข้ารับราชการ ส่วนความมุ่งหมายทางการศึกษาของประเทศอังกฤษ เพื่อการพัฒนาคุณภาพของพลเมือง (TO BE A GOOD CITIZEN)
2. อายุการเข้าเรียน	2. รายวิชาบางวิชา ปีการศึกษาที่เป็นของไทยเอง เช่น วิชาพงศาวดาร หรือวิชาประวัติศาสตร์ไทย
3. การกระจายการศึกษาสู่หัวเมือง ซึ่งการบริหารการศึกษาตามโครงการศึกษานี้ ก็มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตเหล่านั้น	3. บุคคลากรทางการศึกษา พระสงฆ์ยังเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่คนไทย โดยความสมัครใจ ทางด้านจิตใจ และการปฏิบัติเสมอ แต่ถึงอย่างไรก็ยังมีครูที่สั่งสอนโดยมีสถานภาพเป็นฆราวาสด้วย

นอกจากอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2441 แล้ว จะเห็นได้ว่า โครงการศึกษานี้ พ.ศ. 2441 ยังเป็น "แบบแผน" ในเรื่องการจัดการศึกษาของชาติ ในระยะต่อมา โดยเฉพาะเรื่องการกำหนดอายุนักเรียนในระดับต่างๆ และยังครอบคลุมถึงการทำงานของกระทรวงธรรมการทุกอย่าง นับตั้งแต่การศึกษาชั้นอนุบาล ศึกษา หรือมูลศึกษาจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย การศึกษาของสตรี การฝึกหัดครู หลักสูตร ตลอดจนงบประมาณการศึกษา การสร้างโรงเรียน จรากโครงการศึกษานี้ในหมวดที่ 4 ว่าด้วยการที่จะให้โรงเรียนมากขึ้น^{๓๓} จากการปฏิบัติตามโครงการฉบับนี้จึงเป็นผลให้จำนวนของโรงเรียนรัฐบาลได้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ดังสถิติการศึกษาดังนี้

^{๓๓} กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2453-2507, หน้า 126.

ตารางที่ 4 สถิติการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2429 - 2464

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน
2429	35	81	1,944
2443	55	102	4,956
2452	131	712	14,174
2455	3,467	4,611	110,672
2456	4,137	5,502	112,799
2457	3,404	5,000	119,032
2458	3,164	4,466	113,445
2459	3,293	4,647	114,289
2460	3,548	4,947	160,571
2461	3,340	5,275	178,052
2462	3,459	5,537	187,501
2463	3,752	6,136	201,665
2464	4,026	6,903	241,508

ที่มา : มาโนช ชุมสาย, ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : องค์การศึกษาวិทยาศาสตร์ และวั นธรรมแห่งสหประชาชาติ, 2498, หน้า 97.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และโครงการศึกษาลบนี้ยังให้โอกาสผู้หญิงในการศึกษามากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ดังในหมวด 10 ว่าด้วยการศึกษาสำหรับสตรี ถึงแม้ว่าการศึกษาของเด็กหญิงจะล่าช้ากว่าเด็กชาย แต่ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แม้ว่าโครงการศึกษาลบนี้จะไม่ได้ประกาศออกใช้ แต่ก็สามารถทำให้มีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาในส่วนภูมิภาค ซึ่งการศึกษาในส่วนนี้ก็ได้อาศัยพระสงฆ์

และกระทรวงมหาดไทยดำเนินงาน ดังกระแสพระบรมราชโองการแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังนี้

มีพระบรมราชโองการ ให้ประกาศเผด็จแก่ภิกษุสงฆ์ทราบทั่วกันว่า บัดนี้การฝึกสอนในกรุงเทพฯ เจริญมากขึ้นแล้ว สมควรจะจัดการฝึกสอนในหัวเมืองให้เจริญขึ้นตามกัน จึงมีพระบรมราชโองการโปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมือง ซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนาและการศึกษาได้ทั้งในหัวเมือง มณฑลกรุงเทพฯ ทั้งในมณฑลหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร ให้มีความเจริญทั้งการศึกษาและศาสนาทั้งปวง^{๓๔}

จากพระบรมราชโองการดังกล่าว เมื่อกรมหมื่นเวชिरญาแวโรรส ได้รับนโยบายดังกล่าวแล้ว ก็ได้มีการขยายการศึกษาขึ้นเรื่อยไปตามหัวเมือง ท่านได้ดำเนินการโดยพิจารณาแต่งตั้งพระราชาคณะ ที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้อำนวยการศึกษาประจำมณฑล แม้ไม่ครบทุกมณฑล เพราะหาผู้ที่มีความสามารถไม่ได้ แต่ก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ แม้การจัดการศึกษาในหัวเมืองจะได้รับการช่วยเหลือจากกระทรวงมหาดไทย ซึ่งนับว่าได้ผลมากตามความประสงค์ ดังเห็นได้จากรายงานของพระธรรมไตรโลกาจารย์ ผู้อำนวยการศึกษาหัวเมืองในมณฑลกรุงเทพฯ ว่า โรงเรียนที่ท่านตั้งขึ้นนั้น 64 โรงเรียน ผู้จัดการทำการสอนด้วย 64 คน ครู 44 คน นักเรียน 1,919 คน^{๓๕} แต่พอปลายปี พ.ศ. 2442 ก็ได้โอนหน้าที่กลับไปให้กรมศึกษาธิการดำเนินการเอง เพื่อให้เป็นไปตามหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ ที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาเล่าเรียนทั่วราชอาณาจักร และการที่พระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับรายรับรายจ่ายของโรงเรียน ก็เป็นการขัดกับประเพณี ประกอบกับกระทรวงมหาดไทย ในขณะนั้นก็มึ้งงานในหน้าที่ความรับผิดชอบอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากหนังสือกราบบังคมทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๔} เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 206 คัดจากกฎหมายรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 117, หน้า 85. ข้อความที่ขีดเส้นใต้ ผู้วิจัย

^{๓๕} ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 ด้านสังคม, หน้า 377.

การศึกษาหัวเมือง ที่ข้าพระพุทธเจ้ารับเกี่ยวข้อง อยู่ทุกวันนี้ ไม่ได้
ปรารถนาจะแย่งมาชิงทำ ที่จริงเป็นการลำบากแก่ข้าพระพุทธเจ้า
เป็นอันมาก แต่จำต้องทำเพราะเป็นพระราชประสงค์ และเพราะ
กรมศึกษาธิการแสดงเป็นความเห็นอยู่แต่ก่อนทำ จะทำโดยทางนี้ให้
สำเร็จจริงไม่ได้ แต่บัดนี้การก็ปรากฏว่า ทำสำเร็จได้ดีเกินคาดแล้ว
ถ้ากรมศึกษาธิการรับไปทำตามหน้าที่ จะยินดีเป็นอันมาก^{๓๐}

และในขณะเดียวกัน การยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาแผนใหม่
ได้มีผลต่อสภาพทางด้านสังคมอย่างมากที่ทำให้ประชาชนในเขตหัวเมืองได้รับการพัฒนาทางด้าน
การศึกษาเพิ่ม นับว่าการที่ประเทศไทยได้มีโครงการศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นแบบแผนในการจัดการศึกษา
ได้ส่งผลถึงสภาพสังคม ทางด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นการประสานงานของหลายทุก ๆ
กระทรวง อันเป็นพื้นฐานสำหรับการแสวงหาความร่วมมือจากประชาชนทั่วไปในระยะต่อมา
อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษานับนี้ จึงได้ส่งผลให้การศึกษาระบบ
ไทยได้รับการพัฒนา ในสมัยต่อมา ซึ่งนับว่าผลอีกประการหนึ่งที่ปรากฏอย่างเด่นชัดจากโครงการ
ศึกษานับนี้ คือ ได้ช่วยปลูกฝังความศรัทธาพุทธศาสนา และศีลธรรมอันดีของประชาชนให้
แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีโครงการศึกษานับ น.ศ. 2445

โครงการศึกษานับนับเป็นโครงการฉบับที่ 2 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ในรัชสมัยของพระองค์ ทรงเผชิญกับการ
ขยายอิทธิพลของเทศมณฑลอำนาจตะวันตก เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงภัยคุกคามจากมหาอำนาจ
ตะวันตก พระองค์จึงทำการปรับปรุงประเทศด้านต่าง ๆ ซึ่งในขณะนั้นเป็นระยะเวลาที่ญี่ปุ่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 2/3 กรมหมื่นดำรง-
ราชานุภาพ กรวามบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ 26 มีนาคม
ร.ศ. 118.

กำลังพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้า ตามแบบตะวันตกเหมือนกัน ทั้งทางด้านการบริหารประเทศ การทหารและการศึกษา ผลของความก้าวหน้าทำให้พระองค์ทรงนิยมชมชอบญี่ปุ่นเป็นอันมาก ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ที่ทรงเขียนถึงเจ้าพระยาอภัยราชา (โรยง ยักแมงส์) ว่า

ความเห็นโดยย่อของท่านซึ่งกล่าวถึงความเจริญ
ของเมืองญี่ปุ่นชัดเจน และเป็นข้อสำคัญที่น่าฟังฟัง
เป็นอันมาก เราต้องสารภาพเห็นจริง แต่เรา
หักห้ามความอิจฉาได้ด้วยเพียงอย่างเดียว ที่เห็น
ว่าเมืองเรากับเมืองญี่ปุ่นไม่เหมือนกัน แลทั้งฐานะ
ที่ตั้งแห่งประเทศและประเพณีเดิมกับทั้งเหตุการณ์
ซึ่งเป็นขึ้นในเมือง จึงยังคงเหลืออยู่อย่างเดียวกันแต่ที่
เราพยายามให้เมืองเราเจริญขึ้นใกล้เคียงที่สุดที่จะ
เป็นไปได้^๗

นอกจากพระองค์จะชื่นชมความสำเร็จในการพัฒนาของประเทศญี่ปุ่นแล้ว พระองค์ยังมี
ความสนพระทัยในความเจริญต่าง ๆ ของญี่ปุ่นอีกด้วย โดยใน พ.ศ. 2442 เมื่อพระองค์
ให้พระยาฤทธิรงค์ไปเป็นราชทูตคนแรกเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น ให้ตรวจดูราชการบ้านเมือง
ต่าง ๆ แล้วให้รายงานมายังพระองค์ ดังที่มีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาฤทธิรงค์รมเจต
ตอนหนึ่งว่า

ด้วยการที่เจ้าจะ ไปเป็นทูตประจำราชสำนัก กรุงญี่ปุ่น
ครั้งนี้ ทางราชการฝ่ายดีไปสมมติ คงจะได้รับคำสั่ง
มีท้องตราแลใบบอกทางกระทรวงต่างประเทศ ตาม
ธรรมเนียมแล้ว แต่เราอยากจะขอเพิ่มเติมในที่
นอกจากนั้นออกไปอีก ซึ่งจะบอกมาตรงถึงตัวเราฤทธิ

^๗ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, ต.2/11 เรื่อง ร่าง

กรมหมื่นสมมต แลเจ้ากระทรวงอื่น ๆ ก็ได้ คือ
ขอให้ตรวจตราและสืบสวนการ 4 แผนก

1. คือ ทหารบกทหารเรือ
2. การศึกษาตลอดจนโรงเรียนการช่าง และ
การค้าขาย
3. การอุดหนุนแลปกครองการค้าขาย เช่น เซมเบอร์-
ออฟคอมเมอร์ เป็นต้น
4. การมีวินิลิเผลล คือ สุขาภิบาล
ก็เป็นเรื่องที่ยากจะรู้เหมือนกัน^{๓๐}

จากข้อความที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว นี้แสดงถึงว่าพระองค์ทรงสนพระทัยกิจการต่าง ๆ มากมายรวมทั้งนโยบายการจัด
การศึกษาของญี่ปุ่นเพื่อนำมาปรับปรุงงานด้านการศึกษาของไทยด้วย ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์
นี้ โปรดเกล้าให้ข้าราชการไทย ออกไปศึกษาดูแบบการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น คณะข้าราชการ
ไทยคณะแรกได้เดินทางไปประเทศญี่ปุ่น ใน พ.ศ. 2430 พร้อมกับพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่ง
เดินทางไปแลกเปลี่ยนลัทธิศาสนาปฏิบัติทางไมตรี และการพาณิชย์ค้าขายระหว่างไทยกับญี่ปุ่น
ซึ่งคณะข้าราชการไทยนี้มีขุนวรการโกศล (ทับทิม บุณย์รัตนพันธ์) เป็นหัวหน้าได้พำนักอยู่ญี่ปุ่น
เป็นเวลา 5 เดือน เพื่อดูการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งรายงาน
ของขุนวรการโกศลนั้น ได้รายงานถึงการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นในขณะนั้น ได้เจริญรุดหน้าไปมาก
โดยเฉพาะการจัดสอนเรื่องวิชาชีพ หรือวิชาสามัญศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษา^{๓๑} แต่รายงาน
ของขุนวรการโกศลนั้น^{๓๒} นั้นไม่ตรงกับเป้าหมายที่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นอธิบดี-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.4/2 ร่างพระราชหัตถ
เลขาถึงพระยาฤทธิรงค์ เลขที่ 14/512, ลงวันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442)

^{๓๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ 1/2 รายงานของขุนวรการ
โกศล เรื่องการตรวจโรงเรียนในประเทศญี่ปุ่น จ.ศ. 1294 (พ.ศ. 2430)

รายงานของขุนรการโกศล เรื่องการตรวจโรงเรียนในประเทศญี่ปุ่นใน พ.ศ.
2430 เมื่อแรกตั้งกระทรวงธรรมการ ได้กำหนดหัวข้อ

1. การเล่าเรียนขั้นต้นของราษฎร

- ก โรงเรียนสอนวิชาขั้นต้นของราษฎร โรงเรียน 1 จุด นักเรียนกี่คน
- ข เด็กผู้หญิงกับเด็กผู้ชายต่างกันอย่างไร
- ค กำหนดเด็กกี่คนต่ออาจารย์
- ฆ สอนวันละกี่ชั่วโมง แบ่งเวลาเรียนอย่างไร
- ง สอนอย่างไรบ้าง
- จ สอนให้แปลภาษาเรียกว่าเรียนเท่าใด
- ฉ การรักษาโรงเรียนอย่างไรบ้าง
- ช มีเจ้าหน้าที่สอนอย่างไร ตรวจปีละกี่ครั้ง
- ช เงินใช้รักษาโรงเรียนปีละเท่าไร ได้มาจากไหน
- ณ เด็กเรียนประมาณคนละกี่ปี จึงเป็นหมดวิชาที่สอนในโรงเรียนนั้น
- ญ เมื่อเด็กจะออกจากโรงเรียน จะต้องสอบวิชาอย่างไร
- ฎ ข้อบังคับบัญชาในโรงเรียนนั้นอย่างไร

2. การเล่าเรียนชั้นกลาง

- ก โรงเรียนชนิดนี้เรียกตามต้องเสียเงิน
- ข การที่ยอมรับนักเรียนใหม่จัดอย่างไร
- ค นักเรียนเรียนวิชาที่ปี จึงพลอก (หนักออก - ผู้วิจัย) โรงเรียนนี้
- ฆ การสอนในโรงเรียนชั้นนี้จัดอย่างไร แบ่งเป็นที่ชั้น
- ง สอนวิชาอะไรบ้าง วิชาอย่างไร สอนเพียงไร
- จ โรงเรียนชั้นนี้ เคาเวอแมน (Government รัฐบาล-ผู้วิจัย) ได้ช่วย

อย่างไร

- ฉ ข้อบังคับโรงเรียนชั้นนี้อย่างไร
- ช การที่อยู่ดูแลรักษานักเรียนอย่างไร

3. การเล่าเรียนชั้นสูง

โรงเรียนชั้นนำยังมีในกรุงเทพฯ ที่จะกะขอให้ตรวจไม่ได้ต้องตรวจเป็น
สำเนาการเหล่านี้

ก โรงเรียนจัดอย่างไร รวมกันที่หลัง ใหญ่โตเท่าใด

ข ธรรมเนียมในโรงเรียนนั้นอย่างไร

ค ที่อยู่ของนักเรียนอย่างไร

ฆ เรียนอย่างไร เรียนกี่ปี

4. โรงเรียนอาจารย์

ก โรงเรียนชนิดนี้ คนชนิดใดมาแล้วเรียน

ข เล่าเรียนอะไรบ้าง

ค ธรรมเนียมเล่าเรียนอย่างไร

ฅ นักเรียนเรียนรู้ออกไปประมาณปีละกี่คน

ง นักเรียนคน 1 ต้องเสียปีละเท่าไร

จ โรงเรียนจัดอย่างไร

5. โรงเรียนสอนการต่าง ๆ

โรงเรียนชั้นนำ คือโรงเรียนสอนวิชาหมอ 1 วิชากฎหมาย 1 การไต่ถาม การ

ค้าขาย 1 ต้องตรวจดูให้รู้ว่า

ก จัดการอย่างไร

ข นักเรียนคนชนิดใด

ค เรียนรู้แล้วไปไหน

ฅ โรงเรียนเหล่านี้ มีประโยชน์แก่เคาเวอรเมนอย่างไรบ้าง

ง ธรรมเนียมจัดการในโรงเรียนอย่างไร

6. การโรงเรียนทั้งปวงใช้คนต่างประเทศเป็นครูมากน้อยเพียงใด

7. วิชาเพียงใดที่สอนด้วยภาษาญี่ปุ่น และเพียงชั้นใดที่สอนด้วยภาษาต่างประเทศ

8. หนังสือที่ใช้เล่าเรียนและรูปถ่าย และแปลนโรงเรียน ถ้าพอหาซื้อได้ควรซื้อ

เป็นตัวอย่าง ๆ ละสิ่ง

กรมศึกษาธิการต้องการ เนื่องจากว่าท่านต้องการที่จะให้ประชาชนชาวไทยมีความรู้กันมาก เพื่อนำคนเข้ารับราชการ ซึ่งเป็นช่วงเวลาปรับปรุงประเทศ ท่านเห็นว่าการศึกษา ให้ความรู้ด้านสามัญแก่ประชาชนสำคัญกว่าการให้ตามด้านวิชาชีพสามัญ ประกอบกับในระยะเวลา นั้นการศึกษาของไทยยังไม่มีความจริงกว้างขวางนัก รายงานจึงมิได้นำมาใช้ประโยชน์ อย่างเห็นได้ชัดเจนเท่าที่ควร

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ไปรับเสด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ณ ประเทศญี่ปุ่น และในโอกาสนี้เอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงตรวจภาคศึกษา 3 คน คือ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดินทร ณ อยุธยา)^{*} ขุนอนุกิจวิธ (สันหัด เทพหัสดินทร ณ อยุธยา)^{**} และ นายอ่อน สาริกบุตร^{***} เดินทางไปประเทศญี่ปุ่นด้วย เพื่อดูการศึกษา การดูงานด้านการศึกษาคั้งนี้ คณะข้าหลวงตรวจการศึกษาประสออุปสรรคหลายประการ กล่าวคือ

1. สำหรับตำราและภาษาที่ใช้กันอยู่เป็นพื้นนั้น เป็นภาษาญี่ปุ่นทั้งสิ้น ถึงแม้จะมีล่ามญี่ปุ่นช่วยแปลให้ แต่ก็ย่อมไม่เป็นที่เข้าใจให้สะดวกและเร็ว...
2. เวลาที่ตรวจน้อยนัก สิ่งที่จะต้องตรวจมีมาก และจะต้องตรวจให้ได้หมดด้วย จึงได้มีโอกาสตรวจแต่อย่างย่อ ๆ พอเป็นรูปครั้นจะตรวจให้ละเอียดในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเล่า ก็เกรงว่าจะไม่ได้โครงรูปของการศึกษายี่นทั้งหมดโดยเต็ม^{๔๐}

^{*}ต่อมาคือ เจ้าพระยารธรรมศักดิ์มนตรี

^{**}ต่อมาคือ พระยาอนุกิจวิธูร

^{***}ต่อมาคือ พระยาชำนาญบรรณาคม

^{๔๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.2/9 "รายงานการศึกษาแห่งประเทศญี่ปุ่น" ของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ขอประทานกราบเรียน พระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121.

อย่างไรก็ตาม คณะข้าหลวงตรวจการศึกษาขณะนี้ ก็ได้รับผลสำเร็จมากกว่าคณะแรก เพราะได้นำเอาแผนการศึกษาของญี่ปุ่น มาปรับปรุงใช้กับโครงการศึกษาของไทยในสมัยนั้น ดังที่หลวงไพศาลศิลปศาสตร์รายงานว่

เวลานั้น ประเทศญี่ปุ่นได้วางแผนการศึกษาชาติลงแล้ว ด้วยวิธีที่ตั้งข้าหลวงตรวจแผนการศึกษาชาติต่าง ๆ ในยุโรป และอเมริกา แล้วกำหนดเป็นแผนการศึกษาชาติของญี่ปุ่น คณะข้าหลวงของเราได้ประสบโอกาสได้ชมมือเปิบจาก แผนการศึกษาชาติของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นแผนรวมที่ใหม่ที่สุดในเวลานั้น⁴¹

ซึ่งดังจะเห็นได้จากรายงานการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นนั้น พอที่จะสังเขปได้ดังนี้ การศึกษาของญี่ปุ่นนั้น แบ่งออกเป็นสองชนิด คือ สามัญศึกษา กับศึกษานិเทศ สามัญศึกษานั้น ได้แก่การเรียนวิชาสามัญ สำหรับให้เกิดความรู้ความฉลาดเป็นสาธารณะทั่วไป ไม่เฉพาะเจาะจงว่าจะมีประเภทวิชาเป็นนิเทศสำหรับประกอบการเลี้ยงชีพ ในทางหนึ่งทางใด แต่ยอมเป็นล่าสำหรับผู้ที่เรียนตลอดแล้วจะได้แยกออกเรียนศึกษานิเทศให้เป็นประเภทวิชาติดตนไปเข้ารับราชการหรือประกอบการเลี้ยงชีพ ตามภูมิลำเนาของตน สามัญศึกษา นี้ได้แก่ ที่สอนในโรงเรียนชนิดต่อไปนี้ คือ

โรงเรียนมูลศึกษากินเดอร์กาเต็น (Kindergarten)
เวลาเรียน 3 ปี กำหนดอายุที่เข้าเรียนแต่ 3 ขวบ ถึง 6 ขวบ แต่ไม่บังคับ จะเรียนก็ได้ไม่เรียนก็ได้

โรงเรียนประถมศึกษารุ่นต้น เวลาเรียน 4 ปี กำหนดอายุแต่ 6 ปี ถึง 10 ปี เป็นชั้นศึกษาที่รัฐบาลบังคับให้กุลบุตรเล่าเรียนทุกคนทั้งชายและหญิง

⁴¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/9 "รายงานการศึกษาแห่งประเทศญี่ปุ่น" ของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ขอประทานกราบเรียนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์, ลงวันที่ 1 25 มีนาคม ร.ศ.121.

โรงเรียนประถมศึกษาชั้นสูง เวลาเรียน 4 ปี กำหนดอายุเรียนแต่ 10 ถึง 14 ปี แต่ผู้ที่เข้าเรียนสามัญศึกษาชั้นมัธยมอันเป็นชั้นสูงต่อขึ้นไปอีกนั้น ไม่จำเป็นต้องเรียนตลอดทั้ง 4 ปี พอเรียนไล่ได้ในปีที่ 2 เมื่ออายุครบ 12 ปี แล้ว ก็เข้าเรียนชั้นมัธยมที่เดียว สองปีสุดท้ายของโรงเรียนประถมชั้นสูงนี้สำหรับแต่ผู้ที่ออกเรียนประถมศึกษาพิเศษ

โรงเรียนมัธยม เวลาเรียน 5 ปี กำหนดอายุเรียนแต่ 12 ปีขึ้นไปถึง 17 ปีขึ้นไป

นอกจากนี้ต่อโรงเรียนมัธยมก็มีโรงเรียนเอดม ซึ่งนับว่าเป็นชั้นเลี้ยงต้นของวิทยาลัย (University) กำหนดเวลาเรียนเพียง 3 ปี แล้วเข้าเรียนวิทยาลัยต่อไปอีก 3 ปี จนได้ดิกรี นับว่าเป็นการเสร็จการเล่าเรียนชั้นสูง แต่ผู้ที่มีความฉลาดไล่ได้ดีเป็นอย่างมากนั้น รัฐบาลมักให้สกอลาชิฟ หรือทุนเล่าเรียนสำหรับฝึกหัดวิชาพิเศษที่ตนได้เรียนเล่าเรียนมาแล้ว ในชั้นวิทยาลัยนั้น ต่อไปอีก 5 ปี หรือบางทีเมื่อผู้ที่ไล่ได้ดีดิกรีจากวิทยาลัยแล้ว จะสมัครเข้าเรียนในชั้นสูงนี้ ด้วยทุนทรัพย์ของตนเองก็เข้าเรียนได้เหมือนกัน การเรียนชั้นนี้เรียกว่า ยูนิเวอร์ซิตีฮอลล์ (University Hall) และเป็นการทดลองค้นคว้า (Investigations) ในทางวิชาที่ตนได้เรียนมาเป็นพิเศษแล้วในชั้นวิทยาลัย ให้ง่วงเหงาหาวนอนมากขึ้นไป มากกว่าเป็นการเล่าเรียนอย่างสามัญเช่นที่ได้เรียนในชั้นวิทยาลัย

การศึกษาชั้นเอดม เบื้องต้นและชั้นวิทยาลัยตลอดถึงชั้นยูนิเวอร์ซิตีฮอลล์ นี้จะนับเป็นสามัญศึกษาไม่ได้ เพราะวิทยาลัยของยุโรปไม่เหมือนของอังกฤษ ทั่วย่อมแยกการเรียนออกเป็นแผนก ๆ คือเรียนเป็นแพทย์ เป็นหมอคความ, เป็นอินยิเนีย อย่างแผนเยอร์มันตรงที่เดียว เป็นการแยกประเภทวิชาอยู่ (Specialisation) จึงควรนับว่าเป็นศึกษาพิเศษได้

นอกจากศึกษาพิเศษชั้นสูงที่ต่อตรงจากศึกษาสามัญ อันเป็นลำดับดังกล่าวมาแล้ว ยังมีการศึกษาพิเศษที่แยกออกจากประถมศึกษาชั้นต่ำ, ซึ่งควรเรียกว่า ประถมศึกษาพิเศษชั้นต่ำ กับที่แยกออกจากประถมศึกษาชั้นสูง ที่ควรเรียกว่าประถมศึกษาพิเศษชั้นสูง และที่แยกออกจากมัธยมศึกษา ซึ่งควรเรียกว่ามัธยมศึกษาพิเศษ เป็นชั้น ๆ ตามลำดับกันไปอีก คือ เมื่อนักเรียนคนใดได้เล่าเรียนจบประถมศึกษาชั้นต่ำแล้ว แต่หากำลังและพาหนะที่จะเล่าเรียนประถมศึกษาชั้นสูงไปไม่ก็แยกออกเรียนประถมศึกษาพิเศษ คือเรียนเป็นช่างเหล็ก ช่างไม้ เรียนกอบการค้าขาย, เพาะปลูกทำนา ทำสวน, เรียนเป็นแรงงานในโรงจักรกลไกต่าง ๆ ฯลฯ ล้วนเป็นวิชาพิเศษอย่างง่าย ๆ ต่ำ ๆ เวลาเรียนเพียง 3 ปี ทั้งสิ้น พอเรียนสำเร็จในทางใดทางหนึ่งแล้ว อายุก็อยู่ในราว 13 ปี ได้ออกทำมาหาเลี้ยงตามภูมิลำเนา หรือตามทางหากินของตนไปทีเดียว ส่วนผู้ที่สามารถเรียนได้จนจบวิชาประถมชั้นสูงแล้ว ออกเรียนวิชาพิเศษ หรือผู้ที่เรียนได้จนตลอดวิชาชั้นมัธยมศึกษาแล้ว ออกเรียนการศึกษาพิเศษ ก็ได้เข้าโรงเรียนการช่างต่าง ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้ว ในประถมศึกษาพิเศษชั้นต่ำเหมือนกัน แต่ความรู้ย่อมสูงขึ้นไปเป็นลำดับ คือ ถ้าเรียนเป็นช่างจักรกลไก แม้เรียนในโรงเรียนประถมศึกษาพิเศษชั้นต่ำ ก็ได้แต่เป็นแรงงานใช้แรงตีเหล็กทำตัวเหล็กเป็น ถ้าได้เรียนในโรงเรียนประถมศึกษาพิเศษชั้นสูง ก็ได้เป็นนายช่างมีความรู้ในเรื่องตัวเหล็ก และการหล่อตัวเหล็กมากขึ้น ยิ่งได้เรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาพิเศษ ก็ยังเป็นผู้มีความชำนาญในการเอ็นจิเนีย ทั้งเป็นผู้มีความรู้รอบในรายวิชาหนังสือ และวิชาเอ็นจิเนียมากขึ้นด้วย สรุปใจความให้เข้าใจง่ายก็คือ โรงเรียนประถมศึกษาพิเศษชั้นต่ำหัดคนให้เป็นแรงงานตีมีฝีมือในทางหัตถกรรมนั้น ๆ โรงเรียนประถมศึกษาพิเศษชั้นสูง หัดคนให้เป็นนายช่างมีความรู้ความชำนาญ ยิ่งยวดกว่านั้นขึ้นไปอีก และ

โรงเรียนมัธยมศึกษาใดเคาต์คนให้เป็นนางงานเป็นผู้ดูการงานใหญ่โตได้ เพราะนอกจากความชำนาญในหัตถกรรมนั้น ๆ ยังมีความรู้ในวิทยาลัย หรือประเภทวิชาการนั้น ๆ ด้วย^๒

จะเห็นได้ว่า ในช่วงระยะเวลาที่ การศึกษาของประเทศญี่ปุ่น ได้มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาทางด้านวิชาชีพ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาเป็นไป และในปี พ.ศ. 2445 ข้าราชการกระทรวงธรรมการ เมื่อได้รับรายงานการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นแล้ว ได้นำมาถกแถลงประกอบกับโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2441 ดังปรากฏในข้อความของเจ้าพระยาวิชิรวงศ์วิไมโร (ม.ร.ว. คสิ สุกทัศน์) ครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นพระยาวุฒิศการบดีเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ว่า

ด้วยในการที่จะจัดการศึกษาในพระราชอาณาจักรทั่ว ไปให้เจริญยิ่งขึ้นนี้ จะจัดวางโครงการให้มีระเบียบเป็นสามชั้น คือ จะจัดให้การศึกษาเพียงให้มีความรู้เป็นพื้นแก่ราษฎรทั่วไป เป็นขั้นต้น เรียกว่า "ประถมศึกษา" และสอบไล่ประโยค 1 เป็นเสร็จการแล้วเรียนไปตอนหนึ่ง ต่อเนื่องไปจัดให้เป็นการศึกษาชั้นกลาง สำหรับให้กุลบุตรได้เล่าเรียนวิชาความรู้ อันเป็นกลางทั่วไป เพื่อจะเป็นหนทางสำหรับที่จะทำการงาน ได้ดีกว่าทำมาหาเลี้ยงชีพสามัญ คือจะทำราชการเป็นเสมียน หรือจะไปเข้าโรงเรียนพิเศษอย่างใด ก็ให้มีทุนความรู้อันเป็นกลางพอที่จะไปทำการงาน หรือเข้าเล่าเรียนความรู้พิเศษต่อไปได้ เรียกว่า "มัธยมศึกษา" และสอบไล่ประโยค 2 แล้วเป็นเสร็จการเล่าเรียนตอนหนึ่ง ต่อเนื่องไปจัดให้มีการศึกษาชั้นสูง สำหรับเรียนภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ หรือวิสามัญอื่น ๆ ด้วยให้

^๒ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/9 "รายงานการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น" หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ขอประทานกราบเรียนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์, ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121.

วิเศษสูงขึ้นไป เรียกว่า "อุดมศึกษา" และสอบไล่ประโยค 2 แล้วเป็นเสรีการเล่าเรียนอีกตอนหนึ่ง ทั้งสามตอนนี้รวมเป็นสามัญศึกษา ศึกษา มีอีกสามชั้น คือ ประถมศึกษาพิเศษ มัธยมศึกษาวิเศษ และอุดมศึกษา สำหรับที่จะได้รับช่วงแก่ผู้ที่ไม่ปรารถนาจะเรียนสามัญศึกษาให้ตลอดก็ไปเข้าเรียนความรู้พิเศษต่าง ๆ ตามสมควรนั้น⁴³

จากข้อความของพระยาวุฒิจาราธิบดีที่ได้เสนอรูปแบบการศึกษา รวมทั้งรายงานการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นจากหลวงไพศาล ศิลปศาสตร์ จึงทำให้เกิดโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 ขึ้น ซึ่งโครงการนี้ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพของประเทศไทยในสมัยนั้น สิ่งที่น่าเอามาจากญี่ปุ่น เพื่อประกาศใช้ในโครงการศึกษานับนี้คือ

1. การแบ่งเปิดการศึกษา ซึ่งในโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 นี้ ได้กล่าวถึงข้อ 1 ในหลักการศึกษาว่า

การศึกษาทั้งปวงนั้น เห็นว่าควรที่จะจัดแยกชนิดชื่อออกเป็น 2 ประเภท คือ เรียกว่า "สามัญศึกษา" ประเภทหนึ่ง วิสามัญศึกษาประเภทหนึ่ง

(ก) สามัญศึกษา (GENERAL EDUCATION) ได้แก่ การศึกษาต่าง ๆ ในวิชาความรู้และความฝึกหัดอย่างใด ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอันบุคคลจะควรรู้ควรมี สำหรับเป็นทุนหรือเป็นหนทางที่จะประกอบหาเลี้ยงชีพ และดำรงตนให้อยู่ในที่อันเป็นราษฎรผู้ประพฤติชอบ (TO BE A GOOD CITIZEN) และสำหรับที่จะเป็นทุนหรือเป็นหนทางที่จะดำเนินไปสู่ความรู้วิชา และศิลปศาสตร์อื่น ๆ ต่อไป ถ้าหากว่า

⁴³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/9 พระยาวุฒิจาราธิบดีกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 สำเนาที่ 117/4063, ลงวันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 121.

ปรารถนาหรือสามารถจะเล่าเรียนความรู้ ที่จะจัดเข้าเป็นพวก
สามัญศึกษานี้ ได้แก่ การให้รู้หนังสือ รู้เลข รู้ภาษาพูดกันให้เข้าใจ
ได้ดี ให้รู้การผิด และชอบ ประพฤติสัมมนาจริต เหล่านี้เป็นต้น

(ข) วิสามัญศึกษา (SPECIAL OR TECHNICAL EDUCATION)

ได้แก่ การศึกษาต่าง ๆ ในวิชาความรู้หรือศิลปะความฝึกหัดอย่าง
ใด ๆ ซึ่งเป็นสิ่งไม่จำเป็นสามัญชนทุก ๆ คนจะควรรู้ จะควรเป็น
ทุก ๆ อย่าง แต่ถ้าหากว่าผู้ใดที่มีอุปนิสัยและความสามารถ
ปรารถนาที่จะฝึกหัดให้ได้ความรู้พิเศษ โดยเฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
เพื่อที่จะเป็นทุนเป็นเครื่องมือสำหรับประกอบการงานโดยเฉพาะ
หนทางอันนั้น ก็จะได้ศึกษาในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลายสิ่งสูงหรือต่ำ
ตามกำลังความสามารถ ตามกำลังความสามารถและคุณานุรูป
แห่งตน วิชาและศิลปะที่จัดเข้าเป็นพวกวิสามัญศึกษานี้ ได้แก่
การเรียนเป็นช่าง เรียนเป็นแพทย์ เรียนเป็นอาจารย์ เรียน
เป็นข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน ตามกึ่งและแผนกต่าง ๆ
เหล่านี้เป็นต้น^{๔๔}

ซึ่งเนื้อหาการแบ่งการศึกษาของไทยตามโครงการศึกษาดังนี้ ก็สอดคล้องกับ
รายงานที่หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ได้รายงานความว่า

การศึกษาของยุคนั้นแบ่งออกเป็นสองชนิด คือ สามัญศึกษากับ
ศึกษาพิเศษ สามัญศึกษานั้นได้แก่ การเรียนวิชาสามัญสำหรับให้เกิด
ความรู้ ความฉลาดเป็นสาธารณทั่วไประยะแรกจะไม่เฉพาะเจาะจงว่าจะมี
ประเภทวิชาเป็นพิเศษสำหรับประกอบการเลี้ยงชีพในทางใดทางหนึ่ง
แต่ย่อมเป็นต้นลำสำหรับผู้ที่เรียนตลอดแล้วจะได้ แยกออกเรียน

^{๔๔} กองสถิติและวิเคราะห์ภาวะการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา,
โครงการศึกษา แผนการศึกษาชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 29-30.

ศึกษาพิเศษ ให้เป็นประเภทวิชาติดต่อนไป เข้ารับราชการหรือ
ประกอบการเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาตน^๕

2. การแบ่งระดับการศึกษา ในโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2445 นี้ได้กำหนด
ระดับการศึกษาไว้ดังนี้ ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาของญี่ปุ่นดังปรากฏในรายงานการ ซึ่ง
ศึกษาแห่งประเทศไทยของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ดังข้อความว่า

(1) การศึกษาขั้นต้น จะเรียกว่า "ประถมศึกษา" (PRIMARY
EDUCATION) การศึกษาขั้นนี้จะสอนกลุบุตรตั้งแต่ยังไม่มีความรู้วิชา
ขึ้นไป จนให้มีความรู้วิชาต่าง ๆ พอสมควรแต่ก็จะมีไว้ สำหรับตัวผู้
เป็นราษฎรทั่วไปรู้ไว้เป็นพื้นฐาน สำหรับตัวทุกคน กำหนดลงเป็นเขต
ประถมศึกษาไว้เพียงนี้เขตหนึ่ง เมื่อกลุบุตรเรียนรู้ถึงเขตนี้แล้วสอบไล่
ความรู้ได้บริบูรณ์ก็ให้ประกาศนียบัตรประโยค 1 ไปเป็นสำคัญ จะออก
ไปหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนา ที่ทำเรียกสวนไร่นาก็ตาม หรือมิฉะนั้นจะ
ออกไปศึกษาวิชาชีพ หรือศิลปะที่เป็นวิสามัญศึกษาอันเป็นกิ่งแยกตรง
จากประถมศึกษา สามัญก็ตาม หรือมิฉะนั้น เมื่อปรารถนาจะเรียนรู้
วิชาสามัญศึกษาขั้นสูงไปอีกก็ได้

(2) การศึกษาขั้นกลาง จะเรียกว่า "มัธยมศึกษา" (SECONDARY
EDUCATION) การศึกษาขั้นนี้จะสอนกลุบุตรตั้งแต่ได้เล่าเรียนมีความ
รู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยค 1 แล้วขึ้นไป จนให้มีความรู้วิชา
ต่าง ๆ พอสามารถที่จะทำการงานได้ด้วยความรู้ คือหมายความว่า
วิชาความรู้อย่างใดที่เป็นวิชากลางที่ต้องการใช้ในที่ต่าง ๆ ทั่วไป

^๕ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/9 รายงานการศึกษา
แห่งประเทศไทยของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ขอประทานกราบเรียนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121.

คือเป็นต้นว่า วิชาหนังสือ และเลขที่ก็ให้รู้พอแก่เป็นเสมียนได้ หรือ ทำการค้าขายได้ หรือเป็นทุนสำหรับที่จะไปเล่าเรียนวิชาความรู้อื่น ๆ ได้โดยไม่ต้องเล่าเรียนวิชานั้น ๆ อยู่อีกเช่นนี้เป็นต้น กำหนดลงเป็น เขตมัธยมศึกษาไว้เพียงนี้เขตหนึ่ง เมื่อกลุ่มบุตรเรียนรู้ถึงเขตนี้แล้ว สอนความรู้ได้บริบูรณ์ก็ให้ประกาศนียบัตรประโยค 2 ไปเป็นสำคัญ นับว่าจบการเล่าเรียนสามัญศึกษาชั้นมัธยม ต่อเนื่องไปยังเป็นทางที่ กลุ่มบุตรผู้นั้นจะเลือกเอาอีก 3 ทาง คือจะออกไปประกอบกิจการงาน ตามคุณานุรูป มีออกไปทำการเสมียนหรือออกไปทำการค้าขายอย่างหนึ่ง อย่างใดก็ตาม หรือมิฉะนั้น จะไปศึกษาวิชา หรือศิลปะที่เป็นวิสามัญ ศึกษา อันเป็นสิ่งแยกตรงจากมัธยมศึกษาสามัญก็ตาม หรือมิฉะนั้น เมื่อปรารถนาจะเรียนวิชาสามัญศึกษาชั้นสูงขึ้นไปอีกก็ได้

(3) การศึกษาชั้นสูงจะเรียกว่า "อุดมศึกษา" (HIGHER EDUCATION) การศึกษาชั้นนี้จะสอนกลุ่มบุตรตั้งแต่เล่าเรียน สอบไล่ได้ ประกาศนียบัตรประโยค 2 แล้ว ขึ้นไปจนให้มีความรู้วิชาชั้นสูง และสามารถที่จะทำการงานได้ด้วยภาษาของตน และภาษาต่างประเทศ บางภาษา คือหมายความว่า ต้องให้รู้ภาษาอื่น ที่ไม่ใช่ภาษาตนด้วย อีกภาษาหนึ่งเป็นอย่างน้อย เพื่อให้เป็นทุนสำหรับที่จะทำการงานได้ อย่างกว้างขวาง กำหนดลงเป็นเขตอุดมศึกษาไว้เพียงนี้เขตหนึ่ง เป็นกลุ่มบุตรเรียนรู้ถึงเขตนี้แล้ว สอบไล่ความรู้ได้บริบูรณ์ ที่ให้ประกาศ นียบัตรประโยค 3 ไปเป็นสำคัญ นับว่าจนกว่าเล่าเรียนสามัญศึกษา ชั้นอุดม ต่อไปเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะเลือกตามความสามารถของ กลุ่มบุตร และจะมีอำนาจที่จะจัดให้เป็นไปอีก 3 ทาง คือจะส่งไปรับ ราชการในที่ใดที่หนึ่งตามความรู้ความสามารถก็ได้ หรือจะส่งไปเล่า เรียนศึกษาวิชา หรือศิลปะที่เป็นวิสามัญศึกษาอันเป็นสิ่งแยกจากมัธยม หรือแยกตรงจากอุดมศึกษาสามัญในกรุงเทพฯก็ได้ หรือมิฉะนั้นเมื่อเห็น สมควรจะจัดให้ไปเล่าเรียนวิชาพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง ในประเทศอื่น ก็ส่งไป

(ข) การศึกษาฝ่ายวิสามัญต่าง ๆ นั้น ย่อมเป็นวิชาและศิลปะต่าง ๆ กัน ง่ายและยากไม่เสมอกัน และความต้องการพื้นฐานความรู้แห่งวิชาสามัญศึกษาที่จะให้มีไปเป็นทุน สำหรับที่จะเรียนวิชาสามัญนั้น ๆ ก็ต้องการให้เสมอกัน เพราะฉะนั้นก็ต้องแล้วแต่เจ้าหน้าที่ผู้จัดการศึกษาสามัญนั้น ๆ ว่า จะประสงค့်กลยุทธ์ที่ได้มีความรู้สามัญศึกษาเพียงใดเป็นพอประสงค့်ของโรงเรียนนั้น ก็เลือกตัดตอนเอาไปจากชั้นใดชั้นหนึ่งใน 2 ชั้นนั้น แต่ความเห็นพอจะกะเทียบให้ลงเป็นเค้าได้นั้นพอจะกะเทียบกันได้ดังนี้

(1) วิสามัญศึกษาขั้นต้น จะเรียกว่า "ประถมศึกษาพิเศษ" การศึกษาขั้นนี้มีการสอนการช่าง การเพาะปลูก การพิมพ์หนังสือ เป็นต้น ผู้ที่จะเรียนเอาประกาศนียบัตร เมื่อสอบไล่ได้แล้วนั้น ต้องให้มีประกาศนียบัตรประโยค 1 มาก่อน จึงจะให้ประกาศนียบัตรประถมศึกษาพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดในชั้นนี้ได้ แต่ผู้ที่ไม่มีประกาศนียบัตรประโยค 1 ก่อนแล้วจะมาเรียนก็ควรรับให้เรียน แต่ถ้าเรียนรู้วิชาสิ่งใดไปแล้ว โรงเรียนวิสามัญศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งในชั้นนั้นนั้น ไม่ต้องที่จะให้ประกาศนียบัตร ควรยอมให้ได้ประโยชน์แต่เพียงความรู้ เฉพาะที่ได้เรียนไปเท่านั้น

(2) วิสามัญศึกษาชั้นกลาง จะเรียกว่า "มัธยมศึกษาพิเศษ" การศึกษาขั้นนี้บางที่จะตรงกับโรงเรียนมหาดเล็ก โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายร้อยทหารเรือ โรงเรียนนายร้อยตำรวจภูธร โรงเรียนการก่อสร้าง โรงเรียนการทำแผนที่ โรงเรียนการค้าขาย โรงเรียนแพทยากร โรงเรียนเหล่านี้ประมาณว่าผู้สอบไล่ประโยค 2 (ที่จะจัดใหม่) ได้แล้วจะมีความรู้เป็นนักเรียนได้

(3) วิสามัญศึกษาขั้นสูง จะเรียกว่า "อุดมศึกษาพิเศษ" การศึกษาขั้นนี้ยังไม่เห็นว่าโรงเรียนอื่นในบัดนี้ จะจำเป็นที่จะจำกัดว่า ต้องให้ให้ได้ประโยค 3 มาก่อน จึงจะให้เข้าเล่าเรียน เว้นแต่การเรียนเป็นอาจารย์ฝ่ายอังกฤษอย่างก็เดียว แลเห็นอยู่ ว่าจำเป็นแท้ นอก

จากนั้นก็จะได้แก่ โรงเรียนที่ได้กล่าวชี้แล้วในชั้นมัธยมศึกษาพิเศษนั้นเอง ถ้าบุตรผู้ใดมีเวลาสามารถได้ไปเรียนประโยค 3 เสียก่อนแล้วมาเรียนวิสามัญศึกษาในโรงเรียนนั้น ๆ ครั้นสอบไล่ได้ ประกาศนียบัตรที่จะให้ นั้น ย่อมควรเป็นประกาศนียบัตรอุดมศึกษาพิเศษ หรือมิฉะนั้นอีกทางหนึ่งก็ส่งไปเรียนความรู้พิเศษต่างประเทศที่เดียว⁴⁶

การศึกษาของญี่ปุ่นในขณะนั้นก็ได้นำระดับการศึกษาไว้ตามรายงานของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ข้างต้น การศึกษาของญี่ปุ่นที่มีความเจริญรุดหน้าในระยะนั้น เป็นเพราะว่าการปรับปรุงการศึกษามาจากประเทศอื่น เช่นกัน ดังข้อความว่า "...แต่การศึกษาในญี่ปุ่นนั้น ดูในประเทศเยอรมัน..."⁴⁷ ซึ่งญี่ปุ่นเองก็มีการได้รับอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศเช่นกัน

3. วิชาที่เรียน ในโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2445 ได้เน้นการเรียนวิชาชีพในทุกชั้นเรียน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้คำแนะนำที่จะให้มีการเรียนวิชาชีพ ความว่า "...การศึกษาวินิจฉัยในชั้นนี้ ของพวกบุตรเป็นอัน योगโยกับการศึกษาพิเศษ..."⁴⁸ ซึ่งการศึกษานี้พิเศษนี้ คือ การเรียนทางด้านวิชาชีพนั่นเอง โครงการศึกษาลับนี้มุ่งเน้นการเรียนวิชาชีพดังรายงานว่า

ให้มีวิชาพิเศษ อันเป็นพวกวิชาชีพ แทรกเข้าด้วย สำหรับจะได้เป็นหนทางให้ออกไปทำการหว่านเลี้ยงชีพต่อไปได้ แต่ในกรุงเทพฯ นี้ควรมีโรงเรียนพิเศษต่างหาก ต่างจากโรงเรียนสามัญ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

⁴⁶ กองสถิติและวิเคราะห์ภาวะการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการศึกษา

โครงการศึกษาแผนการศึกษาชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 30-32.

⁴⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.2/9 รายงานการศึกษาแห่งประเทศญี่ปุ่น ของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ขอประทานกราบเรียนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์, ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121.

⁴⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา, หน้า 622.

อีกข้อหนึ่งราษฎรตามหัวเมืองของเรา มักทำนาทำสวนมากกว่า
 อย่างอื่น เมื่อถึงหน้านาหรือหน้าผลไม้ บิดามารดาก็มักเอาไครย์
 แรงบุตร ถ้าเราจะกำหนดให้เรียนเป็นฤดูเป็นคราวอย่างแบบ
 ของญี่ปุ่น บางทีก็จะเป็นการสวดกแก่บ้านเมืองมาก^{๕๑}

การเรียนวิชาชีพต่าง ๆ ในสมัยนั้น ญี่ปุ่นได้ส่งเสริมเป็นอย่างมาก มีการกำหนดให้
 เรียนตามสภาพที่ชื่อต่อ การเรียน กล่าวคือ "...จะสอนตลอดปี หรือสอนเฉพาะในเวลาใด ๆ
 ฤดูใดก็ได้ แล้วแต่จะเหมาะสมกับความต้องการของภูมิสำเนา..."^{๕๐} จากข้อความนี้ แสดง
 ให้เห็นถึงลักษณะภูมิประเทศก็เป็นผลทำให้มีการสอนวิชาชีพแตกต่างกันออกไปจากอิทธิพลทาง
 การศึกษาของประเทศญี่ปุ่นในระยะเวลานี้ เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาที่
 สำคัญคือ เริ่มให้มีการสอนวิชาชีพในการศึกษาขั้นต้น คือ สอนในระดับประถมศึกษา

3. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา ผลจากโครงการศึกษา ฉบับ พ.ศ. 2441 ซึ่งมี
 จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อมุ่งหวังให้ผู้เรียนจบออกไปทำงานรับราชการ เพราะเป็นช่วงการ
 ปรับปรุงประเทศผนวกกับความนิยมเอาชีพราชการของสังคมไทยในขณะนั้น และยังเป็นผลต่อเนื่อง
 มาถึงปัจจุบันจนเกิดสภาวะล้นงาน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวิชิรญาณวโรรส
 ทรงกล่าวว่า

มีคนรู้หนังสือมีศาลคืน โอกาสที่จะขึ้นในราชการก็แคบเข้าทุกที
 เมื่อเป็นเช่นนี้ คนผู้ไม่ได้ช่องน่าจะต้องหันไปหาการงานเดิมของ
 ตระกูล แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะเหตุย่ำบาทหน้ามาทางหนังสือ
 แล้วยิ่งหาได้สนใจในการนั้นไว้ไม่ จึงทำให้แลเห็นสิ้นเฉพาะใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/9 รายงานการศึกษา
 แห่งประเทศญี่ปุ่น ของหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ขอประทานกราบเรียนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์,
 ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 121 ข้อความที่ขีดเส้นใต้ - ผู้วิจัย

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน.

การที่ตนถนัดที่สุดเป็นแต่เพียงเสมียนคัดลอก ได้ผลน้อย ๆ พอ
เป็นเครื่องเยียวยาชีวิตเป็นไปได้อีกมีโดยมาก^{๕๑}

อิทธิพลทางการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นทำให้จุดมุ่งหมายทางการศึกษาตามโครงการ
ศึกษาลับ น.ศ. 2445 เปลี่ยนไป เพื่อให้ผู้เรียนหันมานิยมวิชาชั้นมากขึ้น ถึงแม้ว่าจุดมุ่งหมาย
ทางการศึกษาจะไม่ได้เขียนไว้อย่างชัดเจนก็ตาม แต่พอสรุปได้ว่า มุ่งให้คนเข้ารับราชการ
และมุ่งพัฒนาวิชาชั้นแต่ผู้เข้าเรียนมากขึ้น ถึงกับมีการเปิดโรงเรียนฝึกวิชาชั้นโดยเฉพาะ
เช่น โรงเรียนการทำแผนที่ โรงเรียนการค้าขาย โรงเรียนนายร้อยตำรวจภูธร และเพื่อ
ความก้าวหน้าทางด้านวิชาชั้นถึงกับมีการจ้างชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวตะวันตก ได้แก่
ชาวเยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส และชาติอื่นอีก รวมทั้งหมด 40 คน^{๕๒}

อิทธิพลทางการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น แม้ว่าจะมีต่อโครงการศึกษาลับ น.ศ.
2445 เพื่อพัฒนาทางด้านทางวิชาชั้นของประชาชนชาวไทย แต่ยังไม่สอดคล้องกับจุดหมายของ
ประเทศ ดังที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้รับสั่งในที่ประชุมเทศาภิบาลใน น.ศ. 2449
ตอนหนึ่งว่า

การศึกษาได้เริ่มจัดตลอดมาแล้วนี้ก็เพื่อฝึกคนรับราชการ
ตามความประสงค์ของบ้านเมือง ซึ่งคำสั่งขยายการงานออกไป
ทุกแผนกและทุกทางตั้งแต่บัดนี้ แต่บัดนี้ราษฎรพากันนิยมเล่าเรียน
มากขึ้นแล้ว จะเห็นได้ว่าเปิดโรงเรียนขึ้นที่ไหนก็มีนักเรียนเข้า
เรียนเต็มทีนั้น หน้าที่ราชการจะหาไม่พอแก่ผู้ที่ประสงค์เข้ารับ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับ
การศึกษา, หน้า 620.

^{๕๒} HIROYASU OGATA, " MEANS OF INTRODUCING WESTERN EDUCATION"
19TH COLLECTION OF PAPER (NOMA EDUCATION RESEARCH INSTITUTE :
KODASHA, 1969) ใน ประเสริฐ จิตติวัฒนพงษ์, การศึกษากับการพัฒนาประเทศ
กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2529) หน้า 15.

ราชการไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผลที่ปรากฏในภายหน้าก็คือผู้เรียน
ไม่สมหวัง^{๕๓}

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความบกพร่องทางการศึกษาของไทยที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่จะเข้ารับราชการได้ในขณะนั้น และถึงแม้ว่าอิทธิพลทางการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นจะมีต่อโครงการฉบับนี้ในด้านวิชาความรู้ ระดับชั้นเรียน และจุดมุ่งหมายแล้วแต่ทางด้านบุคลากรทางด้านการศึกษา ส่วนหนึ่งยังใช้พระสงฆ์ในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งส่วนมากคือด้านจริยธรรม และเป็นผลพลอยได้อีกประการหนึ่งคือ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ซึ่งมีสาระสำคัญแบ่งออกเป็น 8 หมวด 45 มาตรา^{๕๔} และในพระราชบัญญัตินี้ได้มีการกำหนดหน้าที่ของวิชาไว้ว่า มีหน้าที่ที่จะสอนกุลบุตร^{๕๕} ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเผยแพร่การศึกษา และจากการที่อาศัยวัดเป็นสถานศึกษา เป็นผลทำให้อำนาจรัฐตั้งมั่นอยู่ในหัวเมือง ซึ่งเป็น การสนับสนุนการยกเลิกระบบการปกครองหัวเมืองแบบกินเมืองด้วย

นอกจาก อิทธิพลทางการศึกษาของญี่ปุ่นจะมีผลต่อโครงการศึกษานี้ ที่เน้นทางด้านวิชาวิสามานูหรือวิชาชีพ ยังมีส่วนช่วยต้านทานระบบความคิดแบบทุนนิยมที่กำลังหลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทยมากขึ้นในขณะนั้น ซึ่งเป็นคุณประโยชน์โดยทางอ้อม การที่ประเทศไทยได้นำเอาการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นเข้ามาปรับปรุง ———— ดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศไทยในสมัยนั้น นับว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาไทยในสมัยต่อมาอีกเป็นยิ่งนัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๓} กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,
หน้า 107.

^{๕๔} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.1/16 พระราชบัญญัติ
ปกครองคณะสงฆ์

^{๕๕} กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 - 2507,
หน้า 105.

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาลับ น.ศ. 2450

โครงการศึกษาลับนั้นนับเป็นโครงการศึกษาลับที่ 3 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเมื่อถึงช่วงระยะเวลาที่นับว่าสภาพบ้านเมืองได้รับการพัฒนามากขึ้น ในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งด้านการศึกษา โดยเฉพาะในส่วนของการศึกษา ซึ่งมุ่งที่จะผลิตคนให้มีความรู้ความสามารถทางด้านวิชาชีพมากขึ้น เพื่อลดภาวะ "ล้นงาน" เมื่อเป็นเช่นนี้ การจัดการศึกษาที่มีปรากฏอยู่ในโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2450 จึงเน้นพวกวิชาชีพอีก ดังที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ และปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ได้เสนอความเห็นกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

การจัดการศึกษาต่อไป ควรจัดเป็น 2 แผนก คือการศึกษาสำหรับที่จะให้ราษฎรทั่วไปได้ความรู้ ซึ่งควรจะรู้เป็นพื้นสำหรับพลเมืองจัดเป็นสามัญแผนกหนึ่ง กับสอนวิชาความรู้ ซึ่งควรจะรู้สำหรับผู้ที่มิใช่ชาวบ้าน และอุปนิสัยที่จะทำการงานเป็นพิเศษ เป็นต้นว่าทำการช่าง ทำการเพาะปลูก การค้าขาย... เป็นศึกษาพิเศษอีกแขนงหนึ่ง^{๕๖}

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชอบด้วย พระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ตั้งความว่า

เรื่องการศึกษา ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีคิดจะจัดต่อไป ได้ทรงร่างโครงการที่จะจัดส่งมาให้เลือกนั้น หม่อมฉันได้ตรวจดูตลอดแล้ว เห็นว่าเป็นความคิดที่ได้ทรงตรึตรองเป็นอันมาก เป็น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ2/5 หนังสือพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 124.

ทางที่ควรดำริห์ จะได้ส่งไปยังกรมศึกษาสำหรับประกอบแก่การที่จะคิดเรื่องการเล่าเรียนสืบไป^{๕๗}

จากแนวพระดำริห์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ท่านจะให้การศึกษาด้านวิชาชีพแก่ประชาชน อันจะเป็นพื้นฐานในการหาเลี้ยงชีพต่อไป ซึ่งก่อนที่จะประกาศโครงการศึกษาดับปี พ.ศ. 2450 เจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการต่างได้ประชุมปรึกษากันรวมความที่จะจัดการศึกษาดังนี้

1. ให้มณฑลที่ใช้ภาษา 2 ภาษา เช่น มณฑลพายัพ อุดรธานี เป็นต้น ภาษาสำหรับพื้นเมืองจะสอนก็ให้สอนกันไป แต่ต้องเอาการเรียนภาษาไทย เป็นการเรียนที่จะได้รับความอุดหนุนของรัฐบาล
2. ในมณฑลที่ราษฎรนับถือศาสนาต่าง ๆ กัน เช่น มณฑลปัตตานี เป็นต้น ให้ถือวัดไม่ว่าในศาสนาใด เป็นอย่างเดียวกันทั้งสิ้น เมื่อใครจะสมัครเรียนวัดไหนก็ให้เรียนวัดนั้น แต่การเรียนภาษาต้องเข้าใจว่าเป็นการเรียนซึ่งจะได้รับความอุดหนุนจากรัฐบาลโดยเฉพาะ
3. แผนกวิชาสามัญ ซึ่งฝึกหัดกุลบุตร เพื่อเข้ารับราชการ อันได้จัดขึ้นบ้างแล้วในมณฑล เช่น ที่โรงเรียนพระปฐม มณฑลนครไชยศรี เป็นต้นนั้น ให้จัดแทรกสอนเป็นพิเศษในโรงเรียนสามัญศึกษา โรงเรียนหนึ่งนั้นเองดีกว่า อย่าต้องให้มีโรงเรียนหนึ่งต่างหากสำหรับฝึกสอนเฉพาะวิชาแผนกนี้เลย
4. ตำแหน่งข้าหลวงธรรม ข้าหลวงธรรมการจะต้องรับผิดชอบให้ทั่วทุกมณฑล และข้าหลวงธรรมการจะต้องเป็นผู้เข้าใจ

^{๕๗} เอกสารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบทูลกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เอกสารที่ 14/1473, ลงวันที่ 13 มกราคม ร.ศ. 124 อ้างใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา, หน้า 125.

หนทาง ซึ่งรัฐบาลจะจัดนี้โดยแจ้งชัด แล้วเป็นผู้จัดการให้
ดำเนินไปอาศัยความเกื้อหนุนของเจ้าคณะมณฑล สั่งเสีย
ว่ากล่าวตักเตือนพระสงฆ์ให้สั่งสอนศิษย์ ตามพระราชบัญญัติ
ปกครองคณะสงฆ์นั้นด้วยอนึ่ง ข้าหลวงธรรมการจะต้องเป็น
ผู้ไปตรวจตราวิสาสะ และนำการสั่งสอนทั่วไป และแจกจ่าย
หนังสือแบบเรียนให้แก่ผู้เล่าเรียนจนเพียงพอตลอดทั่วกัน
ทั้งจะต้องเป็นผู้มีหน้าที่ตั้งงบประมาณการเบิกจ่าย และเก็บ
รักษาทะเบียนบัญชีจำนวนต่าง ๆ (สแกตลิสติกส์) อันเกี่ยว
กับการศึกษา และเป็นผู้ช่วยอำนวยความสะดวกทั่วไป ด้วยความ
พร้อมเพรียงกันของเจ้าคณะมณฑล^{๕๐}

เมื่อที่ประชุมได้ตกลงกันแล้ว โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2450 จึงได้
ประกาศออกใช้อิทธิพลทางการศึกษาของชาวต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษานับนี้ ไม่ปรากฏ
อย่างเด่นชัดว่าได้รับอิทธิพลมาจากประเทศใด แต่โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2450 ที่ได้
แก้ไขปรับปรุงมาจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 เพื่อความเหมาะสมกับสภาวะการ
ประเทศไทยในสมัยนั้นที่นับได้ว่า เป็นช่วงที่ประเทศ ังลนาไปตามอารยธรรมประเทศทั้งหลาย
โดยเฉพาะการเอาแบบอย่างประเทศทางตะวันออก คือ ญี่ปุ่น การศึกษาในโครงการศึกษา
พ.ศ. 2450 แบ่งออกเป็น 2 แขนง เช่นเดียวกับโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 เช่นเดิม คือ
สามัญศึกษากับวิสามัญศึกษา ซึ่งสามัญศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ มูลศึกษา 3 ปี ประถม
ศึกษา 3 ปี มัธยมศึกษา 3-5 ปี และอุดมศึกษา ส่วนวิสามัญแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๐}กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารของกรมวิชาการ ชุด พัฒนา
การทางการศึกษา อันดับที่ 1 ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ (พระนคร : กรมวิชาการ,
2505), หน้า 30-31.

ประถมศึกษา วิสามัญศึกษา 3 ปี มัธยมศึกษาวิสามัญ 3 ปี และอุดมศึกษา นอกจากนี้ยังได้กำหนดอายุเขตอายุไว้ดังปรากฏตามรายงานกระทรวงธรรม พ.ศ. 2451 ดังนี้

มูลศึกษา	ควรเรียนจบภายในเขตอายุ 9 ปี
ประถมศึกษา	ควรเรียนจบภายในเขตอายุ 12 ปี
มัธยมศึกษาสามัญ	ควรเรียนจบภายในเขตอายุ 15 ปี
มัธยมพิเศษ	ควรเรียนจบภายในเขตอายุ 17 ปี ⁵⁹

ด้านการพัฒนาปรับปรุงโครงการศึกษาดังนี้ ให้มีความเหมาะสมกับสภาวะการณ์ของประเทศมากยิ่งขึ้น อิทธิพลทางการศึกษาที่ได้รับมาจากโครงการศึกษาดังก่อน (พ.ศ. 2445) ซึ่งมุ่งขยายการศึกษาขั้นต้นให้ทั่วถึงแก่ราษฎรทั้งหมด จนทำให้เกิดปัญหาเรื่องการขาดแคลนงบประมาณ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

กรมศึกษาธิการไม่ได้มุ่งหมายให้ครูผู้สอนพำนักสอนกุลบุตรทุกคน ให้มีความรู้เพื่อเข้ารับราชการบ้านเมืองเท่านั้น และไม่ปล่อยให้การศึกษาฟรีเกินไปไม่เก็บเงิน ค่าเล่าเรียนจนเป็นเหตุที่จะให้กุลบุตรทั้งปวงต่างก็มุ่งหมายเป็นโปรเฟสเซอร์ จริงอยู่จำจะต้องปลุกเพราะกุลบุตรเอามารับราชการเป็นวีรจนาราชการของบ้านเมืองบ้างสืบไป ก็แต่ผู้ที่มีความสามารถจริง ๆ ให้ร่ำเรียนสูงขึ้นเป็นลำดับ เมื่อเห็นว่าจะเป็นกำลังจัดการของบ้านเมืองต่อไปข้างหน้าได้⁶⁰

ซึ่งจะเห็นว่าการใช้เงินจำนวนมากเพื่อจัดการศึกษาให้กับราษฎรในขณะนั้น ยังไม่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ

⁵⁹ กองสถิติและวิเคราะห์ภาวะการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการศึกษา, โครงการศึกษา แผนการศึกษา แผนการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 40.

⁶⁰ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 1, พ.ศ. 2451.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะให้มีการเก็บเงินค่าเล่าเรียน และกระจายความรับผิดชอบให้แก่กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีหน้าที่จัดการศึกษาในต่างจังหวัดขณะนั้น^{๕๑}

แม้ว่าอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศนี้ มีต่อโครงการศึกษาลับนี้ จะไม่ปรากฏเด่นชัด แต่ถ้านพิจารณาถึงผลอันเกิดจากอิทธิพลทางการศึกษาจากต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2450 พอที่จะสรุปได้ดังนี้

ประการหนึ่ง ทำให้มีหลักสูตรมัธยมศึกษาขึ้นมา 3 หลักสูตร คือ มัธยมวิทยา มัธยมหนังสือ มัธยมศึกษาพิเศษ (มัธยมภาษา) ซึ่งหลักสูตรทั้ง 3 หลักสูตรนี้มีความแตกต่างกันดังนี้ คือ มัธยมวิทยา มีการเพิ่มวิชาใหม่ ๆ มากขึ้น และมัธยมศึกษาพิเศษมัธยมภาษามีหลักสูตร เน้นหนักไปทางด้านภาษาอังกฤษ และวิชาใหม่ ๆ มากกว่ามัธยมหนังสือที่เปิดสอนวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร พ.ศ. 2448 โดยไม่มีการเพิ่มวิชาใด ๆ ลงไปเลย^{๕๒}

ประการที่สอง ทำให้มีการตื่นตัวที่จะจัดส่งข้าราชการไปศึกษาต่อต่างประเทศมากขึ้น เนื่องจากหลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษ (มัธยมภาษา) เน้นหนักการเรียนวิชาภาษาอังกฤษ และเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองมีมากขึ้น จึงต้องการที่ผู้มีความรู้พิเศษในสาขาต่าง ๆ มากขึ้น จึงเป็นการสนับสนุนให้มีการเดินทางไปศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ในกลุ่มประเทศยุโรป และมีการสอนชิงทุนเล่าเรียนหลวง เมื่อสังกัด

ประการที่สาม มีการหยุดชะงักในการจัดการศึกษาสำหรับสตรี^{๕๓} เนื่องจากโครงการศึกษาลับนี้มุ่งการขยายการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ และเน้นขยายการศึกษาให้กับเด็กชายมากกว่าเด็กหญิง จึงมุ่งจัดการศึกษาโดยใช้วัดเป็นสถานศึกษา อันเป็นผลทำให้ สตรี มีโอกาสเข้ารับการศึกษาน้อยลงในขณะนี้

ศูนย์วิทยพัทยาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๑} วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิบัติรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5, หน้า 60.

^{๕๒} สมบูรณ์ พรหมานแพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 634.

^{๕๓} กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,

ประการที่สี่ เนื่องจากโครงการศึกษาลับนี้มักจะเพิ่มหลักสูตรพิเศษ ซึ่งเปิดสอนวิชาการใหม่ ๆ และเน้นการสอนภาษาอังกฤษ เช่น มัธยมวิทยา และมัธยมภาษา จึงมีความจำเป็นที่จะต้องการครูสอนมากขึ้น จึงมีผลทำให้มีการเร่งจัดการฝึกหัดครูขึ้นด้วย^{๕๔} เช่น ทางด้านหลักสูตรมัธยมสามัญ ก็ได้มีการเพิ่มภาษาอังกฤษ วิชาคำนวณ วิทยาศาสตร์ให้มากขึ้น และได้มีการเพิ่มวิชาอื่น ๆ ที่พอเหมาะแก่ความต้องการของโรงเรียนวิสามัญต่าง ๆ และการเพิ่มวิชาใหม่ ๆ ขึ้น

อิทธิพลทางการศึกษา ของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาลับนี้แม้ว่าจะไม่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลมาจากประเทศใดก็ตาม แต่โครงการศึกษาลับนี้ก็ได้รับการปรับปรุงแก้ไขดัดแปลงมาจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 โดยเฉพาะการสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไปหันมานิยมการเรียนวิชาชีวะแทนการเรียนวิชาสามัญ เพื่อแก้ปัญหาทางการศึกษาที่ทุกคนอยากเข้ารับราชการ เพื่อเลื่อนฐานะทางสังคม และนับได้ว่าโครงการศึกษาลับนี้ได้ช่วยในการพัฒนาการศึกษาของไทยให้ก้าวหน้าไปอีกโครงการศึกษาหนึ่ง

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2452

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ บ้านเมืองได้พัฒนาไปตามอารยประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้า และในช่วงปี พ.ศ. 2452 นี้ นับเป็นช่วงปลายรัชสมัยของพระองค์ที่จะทำบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าด้วยประการทั้งปวง และโครงการศึกษาลับนี้ เป็นโครงการศึกษาลับสุดท้ายในรัชสมัยของพระองค์

เนื่องจากบ้านเมืองมีความเจริญขึ้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงงานทางด้านอื่น ๆ รวมทั้งงานด้านการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะทางด้านสังคมในสมัยนั้น โครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2452 ได้พยายามปฏิบัติตามและปรับปรุงตามโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2450 โดยในปี พ.ศ. 2452 ครูที่สอนได้มีการพัฒนาการวิชาความรู้มากขึ้น โดยได้ศึกษาเพิ่มเติมที่สมัครจารย์ จึงได้พยายามสอนตามหลักสูตรมัธยมวิทยา (เป็นการสอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวิชาชีวะชั้นสูงเพิ่ม) เลิกสอบหลักสูตรหนังสือ (ซึ่งเน้นทางด้านวิชาสามัญ) โดยเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า มัธยมสามัญ (คือมัธยมวิทยาเดิม) กับมัธยมพิเศษ (คือ มัธยมภาษาเดิม)

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

เมื่อได้เสนอวางโครงการศึกษาลดับนี้ ก็ได้ประกาศโครงการศึกษาออกมาบังคับใช้ ถึงแม้จะไม่ได้กำหนดจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจน แต่ในสาระสำคัญของโครงการศึกษาก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทางด้านวิชาชีพ เช่นเดียวกับโครงการศึกษาลดับ พ.ศ. 2450 นอกจากนั้นยังมุ่งให้ประชาชนโดยส่วนมากประกอบอาชีพได้ตามความสามารถของตนเอง หรือตามเอกัตภาพของบุคคล ในช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เมื่อบ้านเมืองประสบปัญหาคนล้นงาน คือ คนนิยมเข้ารับราชการ ซึ่งมีตำแหน่งไม่เพียงพอ ประกอบกับสภาวะทางด้านการเงินที่จะนำมาเป็นเงินเดือน ก็ได้รับงบประมาณน้อย เมื่อเป็นเช่นนี้ในช่วงนี้จุดมุ่งหมายทางการศึกษาจึงได้เปลี่ยนไปเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนทั้งปวง หรืออาจเรียกว่า เป็นการศึกษาเพื่อ "ทวยราษฎร์" อย่างชัดเจน โดยมุ่งให้ราษฎรได้รับความรู้ตามสมควรอัธภาพ โดยมุ่งให้ประชาชนมีความรู้ในการอ่านหนังสือออกเป็นหลัก ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบของการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานในยุคต่อมา และโครงการศึกษาลดับ พ.ศ. 2452 นี้ก็ได้ปรับปรุงเพื่อความเหมาะสมกับสภาพบ้านเมือง ซึ่งเมื่อปรับปรุงแก้ไขแล้ว จึงทำให้มีโครงการศึกษาลดับ พ.ศ. 2452 ดังนี้

โครงการศึกษาลดับ พ.ศ. 2452 และการศึกษาออกเป็น 2 ประเภทเหมือนกับโครงการศึกษาลดับ พ.ศ. 2450 แบ่งการศึกษาออกเป็น สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา โดยสามัญศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. ระดับมูลศึกษา
2. ระดับประถมศึกษา
3. ระดับมัธยมศึกษา
4. ระดับอุดมศึกษา

การศึกษาสามัญยังแบ่งออกเป็น 2 กิ่ง คือ สามัญศึกษาและสามัญศึกษา เช่นเดียวกับโครงการศึกษา พ.ศ.

2450 แต่กำหนดให้มีความ แตกต่างกันไปบ้าง คือ

1. กำหนดให้หลักสูตรมัธยมพิเศษ เหลือเวลาเรียนเพียง 3 ปี เท่ากับมัธยมศึกษาสามัญ

2. กำหนดให้เพิ่มหลักสูตรมัธยมศึกษาอีก 3 ปี ต่อจากมัธยมศึกษาสามัญและมัธยมศึกษาพิเศษ ซึ่งนับว่าเป็นความรู้เทียบเท่าขั้นต้นของมหาวิทยาลัย

กึ่งสามัญศึกษา กำหนดให้เรียนมูลศึกษา 3 ปี ประถมศึกษา 3 ปี มัธยมศึกษา 3 ปี และมัธยมวิสามัญ 2-3 ปี

กึ่งสามัญพิเศษ กำหนดให้เรียนมูลศึกษา 3 ปี ประถมศึกษา 3 ปี มัธยมศึกษา 3 ปี และมัธยมศึกษาสูงอีก 3 ปี

การเพิ่มหลักสูตรมัธยมศึกษาสูงเข้ามานี้ก็เพื่อช่วยให้นักเรียนที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาสูงแล้ว โดยมากจะไปเรียนต่อในประเทศยุโรป ก็สามารถเข้าศึกษาต่อได้โดยไม่ต้องเสียเวลาเตรียมที่จะเข้ามหาวิทยาลัยอีก เช่น มหาวิทยาลัยลอนดอน จะได้รับการยกเว้นการสอบไล่ขั้นต้น เพียงแต่จะสอบเฉพาะวิชาคำนวณ ภาษาอังกฤษ และสัมภาษณ์วิชาบางอย่างเท่านั้น เมื่อเห็นสมควรก็ยอมให้เข้าเรียน วิชาชั้นที่ 2 นั้น สามารถเรียนมัธยมศึกษาสูงในเมืองไทยได้เป็นการท่นค่าใช้จ่ายได้ และได้กำหนดอายุเล่าเรียนไว้ในแต่ละระดับ ดังนี้

มูลศึกษา 3 ปี พอเหมาะแก่อายุ 9 ปีเต็ม

ประถมศึกษา 3 ปี พอเหมาะแก่อายุ 12 ปีเต็ม

มัธยมศึกษา 3 ปี พอเหมาะแก่อายุ 15 ปีเต็ม

มัธยมศึกษาสูง 3 ปี พอเหมาะแก่อายุ 18 ปีเต็ม^{๕๕}

สำหรับอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2452 นี้ แม้ว่าจะไม่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศอย่างเด่นชัดเหมือนกับโครงการฉบับ พ.ศ. 2441 และโครงการศึกษา ฉบับ พ.ศ. 2445 แต่เมื่อพิจารณาทางด้านหลักสูตร โดย

^{๕๕} กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ชุดพัฒนาทางการศึกษาอันดับที่ 1 ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ, หน้า 252.

เฉพาะหลักสูตรมูลศึกษา สำหรับเรียน 2 หรือ 3 ปี อายุการเรียนตั้งแต่ปีที่ 7 ถึงปีที่ 9 ก็เป็นการปรับปรุงมาจากหลักสูตรการเรียนในโครงการศึกษานับ พ.ศ. 2450 อนึ่งการปรับปรุงหลักสูตรมูลศึกษานี้ก็เป็นผลเนื่องจากการคิดเห็นของบุคคลทั้งสาม คือ พระยาวิสุทธ-สุริยศักดิ์ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งถวายนามเห็นเกี่ยวกับการศึกษาชาติ (NATIONAL EDUCATION) ซึ่งจะเป็นการศึกษาเพื่อประชาชนโดยทั่วไป ดังที่ความมุ่งหมายของการที่จะจัดการศึกษาในระดับมูลศึกษาให้เป็นการศึกษาสำหรับชาติ คือ

1. มุ่งให้ราษฎรทั่วไปได้รับความรู้พื้นฐานสำหรับการเป็นพลเมืองที่ดี อันได้แก่ อ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น มีสุขภาพดี และมีความประพฤติดี
2. ให้มีความรู้ในการประกอบอาชีพตามถนัด

ส่วนความมุ่งหมายที่แสดงไว้จะนำมากล่าวรวมไว้ได้ดังนี้

1. เพื่อให้เป็นพลเมืองดี และรู้จักประกอบสัมมาอาชีพ
2. ให้มีความรู้ในการใช้ภาษาสื่อความหมายได้ดี และสามารถนำไปใช้ในการ

แสวงหาความรู้ต่อไป

3. ให้สามารถคิดเลขและทำบัญชีเป็น — เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันได้
4. ให้มีพละกายสมบุรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ
5. ให้มีนิสัยช่างสังเกต รักการทำงาน และมีความละเอียด^{๕๕}

โครงการศึกษานับ พ.ศ. 2452 นี้เป็นส่วนใหญ่ปรับปรุงจากโครงการศึกษานับ พ.ศ. 2450 โดยปรับปรุงการศึกษาในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา คือ การศึกษาในระดับมัธยมศึกษา อุดมศึกษา และนับได้ว่าเป็นโครงการศึกษาที่กำหนดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาไว้อย่างชัดเจนทั้งทางด้านศึกษาสายสามัญ และการศึกษาพิเศษ อนึ่งโครงการศึกษานับนี้ยังมุ่งจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ โดยให้มีความรู้เป็นไปตามเอกภักตภาพ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยในยุคต่อมา

^{๕๕} ลัดดา สุวรรณกุล. พัฒนาการหลักสูตรประถมศึกษา และมัธยมศึกษาของประเทศไทย. หน้า 75.

โครงการศึกษาทั้ง 4 ฉบับ ตั้งแต่ฉบับแรกจนถึงฉบับที่ 4 ที่ได้ประกาศออกเป็นผล บังคับใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า นับว่าได้ว่าเป็นแนวทางให้ทิศทางการศึกษา ของไทยดำเนินไปอย่างมีแบบแผนมากกว่าการจัดการศึกษาในสมัยโบราณ นอกจากนี้โครงการ ศึกษายังสามารถช่วยพัฒนากิจกรรมอื่น ๆ ที่นำมาซึ่งการพัฒนาชาติ ให้มีความเจริญรุ่งเรืองใน สมัยต่อมา แม้ว่าอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อ โครงการศึกษาบางฉบับจะไม่ ปรากฏอย่างเด่นชัด แต่การประกาศใช้โครงการต่อจากฉบับแรกย่อมที่จะเป็นผลมาจากการ ปรับปรุง พัฒนาจากโครงการฉบับต่อ ๆ มา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง แต่โดยส่วนรวม อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศก็มีผลต่อการ พัฒนาการศึกษาของชาติอย่างแท้จริง

โครงการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตภายในปี พ.ศ. 2453 แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติต่อเป็น พระมหากษัตริย์ องค์ที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ในรัชสมัยของพระองค์นี้แม้ว่าสถานการณ์บ้าน เมืองจะยังไม่อยู่ในสภาวะที่น่าไว้วางใจแต่สำหรับงานด้านการศึกษา ก็มีปรับปรุง ขยายการ ศึกษา พัฒนากิ่งในด้าปริมาณและคุณภาพ อนึ่งอาจเป็นเพราะว่ามีปัจจัยผลักดันหลายประการ ที่ทำให้นโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยนี้เปลี่ยนแปลงไป ดังความเห็นของ แคมสวู รุ่ มนท์ ว่า

สมัยรัชกาลที่ 6 อิทธิพลของจักรวรรดินิยมผ่อนคลายไปแล้ว

แต่ขณะเดียวกันสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นขณะที่ไทยกำลังตื่นตัวในลัทธิ

ชาตินิยม การเสียดินแดนไปใหม่ ๆ จึงแค้นมาก ประการหนึ่ง

ยิ่งกว่านั้นรัชกาลที่ 6 ท่านอยู่ในยุโรปนาน จนรู้จักฝรั่งว่าฝรั่งเป็น

อย่างไร คือ ฝรั่งก็ไม่แค่นั้น ก็พยายามส่งเสริมเมืองไทยมากขึ้น

แล้วในขณะเดียวกันคนไทยกำลังเร่ร่อนในเรื่องการเรียกร้อง

สิทธิภาพนอกอาณาเขต เหตุผลเหล่านี้เกิดแนวโน้มส่งเสริมลัทธิ

ชาตินิยม ให้ส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ส่งเสริม

ความเป็นไทยมากขึ้น^{๕๗}

ดังนั้น การจัดการศึกษาในรัชสมัยของพระองค์นี้จึงเป็นการศึกษาแก่ทวยราษฎร์ เพื่อส่งเสริมความรักชาติ ให้มีความเป็นไทยมากขึ้น ในขั้นต้นจึงเป็นส่งเสริมการศึกษาแก่เด็ก คือให้การศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ดังในการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดการศึกษาระหว่างกระทรวงมหาดไทย กระทรวงนครบาลและกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. 2453 ว่า "...การจัดการศึกษาแก่ทวยราษฎร์ในมูลศึกษา เป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล กระทรวงธรรมการมีหน้าที่จัดและปรับปรุงหลักสูตรและรับภาระจัดการศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษาขึ้นมา..."^{๕๘} อนึ่งในรัชสมัยนี้ มีการแบ่งแยกการทำงานของกระทรวงไว้อย่างชัดเจน และในสมัยนี้การจัดการศึกษา ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญของกระทรวงธรรมการ จึงมีความรอบคอบระมัดระวังเป็นพิเศษ ดังที่บทความของพระยาอุปกาศศิลปสารว่า การศึกษาถ้าลงทุนให้เพียงพอ และจัดการด้วยความระมัดระวังรอบคอบ จะเป็นคุณแก่บ้านเมืองอเนกประการ บางพวกเห็นว่า ถ้าบำรุงให้เจริญมากแล้ว อาจเป็นอันตรายแก่บ้านเมือง เป็นการไม่จริง เป็นการเข้าใจผิด หลงผิดแท้จริงทีเดียว^{๕๙}

ต่อมาในปี พ.ศ. 2454 การจัดมุลศึกษาของราษฎรโดยทั่วไปก็มีขึ้น เพื่อพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาของประชาชน ดังที่เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาลได้ออกประกาศว่าด้วยการจัดมุลศึกษาของทวยราษฎร์ในหน้าที่กระทรวงนครบาล เมื่อ พ.ศ. 2454 ดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
^{๕๗}แกมสุข นันนนท์, "ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา, หน้า 20 รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2512.

^{๕๘} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศป10/5 จัดการศาสนาและการศึกษา (1-44).

^{๕๙} พระยาสุรียานุวัตร, ทวีปยศาสตร์ (พระนคร : สำนักพิมพ์วิไล, 2508), หน้า 31.

ด้วยมีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา
วชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม
สั่งว่า ทรงพระราชรำพึงโดยพระราชจริยาวัตรจะกำนุบำรุงให้
เหล่าครูคุณารุมาาริทั้งหลายในพระราชาณา

จักรได้เล่าเรียนให้รู้หนังสืออันจะเป็นทางที่จะประกอบกิจการ
งานทั้งปวงตามชาติภูมิในภายหน้าให้ทั่วถึงกัน จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จัดขยายการศึกษาสำหรับเหล่าครูคุณารุมาาริ
ทั้งหลายให้มีที่เล่าเรียนศึกษาวิชาในชั้นต้นนี้ขึ้นทั่วทุกตำบล เพื่อ
ให้เป็นการสะดวกแก่ประชาราษฎร์ทั้งปวงที่จะได้ส่งบุตรหลาน
เข้าเรียนได้ในที่ใกล้บ้านเรือนทั่วไป จะได้จัดตั้งกรรมการตำบล
ขึ้นไว้ทุก ๆ ตำบล ตำบลละ 3 นาย คือ กำนัน หรือหัวหน้าตำบล
นั้น คน 1 กับอธิบยวัดโค้วัดหนึ่งในตำบล รูป 1 กับแพทย์ประจำ
ท้องที่ตำบลนั้น ซึ่งจะเลือกขึ้นไว้เป็นผู้ช่วย สำหรับรักษาพยาบาล
ในเวลาป่วยใช้นั้นอีกนาย 1 รวม 3 นาย เป็นเจ้าหน้าที่ที่จัดการ
ศึกษาวิชา ชั้นต้นของทวยราษฎรทั้งปวง

เพราะฉะนั้น ให้ผู้ปกครองเด็กทั้งปวงส่งเด็กทั้งหญิงและชาย
ซึ่งมีอายุย่างเข้า 8 ปี แล้วแต่อันเป็นสมควร จะเล่าเรียนให้ได้
เข้าเรียนทุกคนในสถานโรงเรียนใดโรงเรียนตามความพอใจ^{๗๐}

จากพระหฤทัยอันแน่วแน่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะจัดการ
ศึกษาเพื่อให้ราษฎรทั้งปวงจึงมีการส่งเสริมให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าเรียนอย่างมีการกำหนด
เวลาอย่างแน่นอน.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๗๐} กองสถิติและวิเคราะห์ภาวะการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ
โดยการศึกษา แผนการศึกษาชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง
การดำเนินงานตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 วันที่ 13-15 ธันวาคม 2521)
(กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ป. มปท.), หน้า 68.

และสิ่งหนึ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การดึงเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น และเอาประชาชนในท้องถิ่นให้ เข้ามาร่วมกันพัฒนางานทางการศึกษาให้แก่บุตรหลานของตน นับว่าความคิดของพระองค์เป็นความคิดที่ทันสมัย ถ้าเมื่อเปรียบเทียบการจัดการศึกษาของพระองค์ ก็คือ การจัดตั้งสภาการศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งหลาย ๆ ประเทศก็ได้จัดการศึกษาแบบนี้ อนึ่งนอกจากนี้ พระองค์ยัง เปลี่ยนแนวความคิดของราษฎร ให้หันมาสร้างโรงเรียนแทนวัดเพื่อผลประโยชน์ทางการศึกษา ดังในพระราชปรารภของพระองค์ที่ว่า

การสร้างวัดเมื่อนานไปขาด ผู้ทะนุบำรุงก็รกร้างทรุดโทรม มิได้เป็นสิ่งที่นำความจริงมาয়งพุทธศาสนา แต่ก็สร้างโรงเรียน มีพลานิสงค์งามจริง ทั้งฝ่ายพุทธจักร์ และอาณาจักร์ เป็นที่ศึกษาของประชาชนเป็นสาธารณประโยชน์ ให้ประกาศเป็นพระราชนิยมทั่วกันว่า ใครมีจิตศรัทธาในพระนุทธศาสนา จะบำเนญกุศลด้วยการสร้างโรงเรียน ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ และถ้าจะสร้างวัดก็เห็นว่าการช่วยปฏิสังขรณ์วัดที่มีอยู่แล้ว ให้มั่นคงสืบต่อไปจะดีกว่าสร้างใหม่⁷

และก็เป็นผลอย่างดียิ่งที่ผู้มั่งคั่งทั้งหลาย ต่างก็หันมาสร้างโรงเรียนขึ้นแทนวัด และในการเรียนที่โรงเรียนนี้ ก็เปลี่ยนแปลงให้ประชาชนราษฎรมีความรู้ประกอบอาชีพอื่น โดยควรแต่อดทน แทนที่จะรับราชการอย่างเดียว ดังที่ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2455 ได้จัดให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียนชั้นที่โรงเรียนสวนกุหลาบ เป็นครั้งแรก ความมุ่งหมายของการแสดงศิลปหัตถกรรมนี้ จะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2458
เรื่องประกาศพระราชนิยมบำเนญกุศลสร้างโรงเรียน, หน้า 3.

(ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ^{๗๒} ได้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดการแสดงครั้งนั้นว่า

ความประสงค์แห่งการแสดงศิลปกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิง ในปัจจุบันนี้ เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปกรรม ซึ่งเป็นทางเลี้ยงชีพต่าง ๆ เพื่อจะกั้นการที่เด็กทั้งหลายพากันนิยมในการเสมียน ให้น้อยลง... กับจะเป็นเครื่องชักจูงให้เกิดความนิยมเอาใจใส่ในวิชาการเหล่านี้มากขึ้น ประการหนึ่ง^{๗๓}

และจากข้อความข้างบนนี้ จึงทำให้ในปี พ.ศ. 2456 ระเบียบตามโครงการศึกษาในฉบับก่อนก็ได้แก้ไขใหม่ คือขยายหลักสูตรประถมศึกษาให้มีเวลาเรียน 5 ปี แบ่งเป็นเรียนวิชาสามัญ 3 ปี วิชาชั้น 2 ปี มัธยมศึกษา จัดให้มีเวลาเรียน 8 ปี ผู้ที่นับว่าสอบไล่ได้ประถมศึกษา จะต้องสอบไล่ได้วิชาสามัญ และวิชาการหาเลี้ยงชีพ ผู้ที่นับว่าสอบไล่ได้ประโยคมัธยมศึกษา จะต้องสอบไล่ได้เต็มตามหลักสูตรใหม่ปีที่ 8

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 ตามหลักสูตรใหม่เทียบกับชั้นมูลปีที่ 1 ปีที่ 2 และประโยคมูลตามหลักสูตรเก่า ส่วนประถมศึกษาปีที่ 4 ปีที่ 5 ตามหลักสูตรใหม่นั้นจะจัดขึ้นภายหลังชั้นมัธยมปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 จัดเป็นมัธยมตอนต้น เทียบเท่ากับชั้นประถมปีที่ 1 ปีที่ 2 และประโยคประถมตามหลักสูตรเก่า ชั้นมัธยมปีที่ 4 ปีที่ 5 และปีที่ 6 จัดเป็นมัธยมตอนกลาง เทียบเท่ากับชั้นมัธยมปีที่ 1 ปีที่ 2 และประโยคมัธยมตามหลักสูตรเก่า ชั้นมัธยมปีที่ 7

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี คือพระยศของ ม.ร.ว. เปีย มาลากุล ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการใน พ.ศ. 2445 สืบต่อจากเจ้าพระยาวิฑูรย์วงศ์อินทร์ (ม.ร.ว. คีรี สุกข์) พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เข้าดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2458 จนถึงวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 รวมเวลาในการบริหารงานด้านการศึกษาเป็นเวลา 10 ปี

^{๗๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.6 2/17 "รายงานการ
แสดงศิลปหัตถกรรม พ.ศ. 2455."

และปีที่ 8 จัดเป็นมัธยมตอนปลายเทียบเท่ากับมัธยมสูงปีที่ 1 และประโยคมัธยมสูง ที่เทียบนี้ สำหรับตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 เทียบแต่วิชาอื่น ไม่ได้เทียบวิชาภาษาอังกฤษ ถ้าจะเทียบภาษาอังกฤษด้วย ต้องเทียบกับประถมพิเศษ และมัธยมพิเศษ

ส่วนหลักสูตรสำหรับหญิงนั้น ชั้นประถมปีที่ 3 นับเป็นประโยคประถม ชั้นมัธยมปีที่ 6 นับเป็นประโยคมัธยม หลักสูตรภาคปลายของประถมศึกษากำหนดเวลา 2 ปี สำหรับเรียน วิชาอาชีพนั้น ไม่บังคับให้เรียน เมื่อจบชั้นประถมปีที่ 3 แล้ว ผู้ประสงค์จะเรียนวิชาสามัญต่อก็ขึ้นเรียนชั้นมัธยมได้ทีเดียว⁷³

เมื่อมีการปรับปรุงแก้ไขเรื่องระยะเวลาการเรียนการสอนในชั้นต่าง ๆ แล้ว ในปีเดียวกันนี้เอง กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2456 ขึ้นเป็นโครงการศึกษาลับแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 การปฏิบัติ ตามโครงการศึกษา จึงได้มีการปรับปรุงแก้ไขใหม่ดังข้อความว่า

ตามที่กระทรวงธรรมการได้จัดการศึกษามาแต่ก่อน ซึ่งมีชื่อ เรียกว่า ชั้นมูล ประถม มัธยม และอุดมและแยกเป็นสามัญเป็น พิเศษนั้น มาถึงสมัยนี้ก็ควรที่จะแก้ไขใหม่ ให้เหมาะสมแก่การ งานทุกด้าน ที่จะเจริญโดยลำดับ... และ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วางรูปโครงการศึกษาให้เหมาะแก่เวลา และการทำงาน ให้เป็นที่เข้าใจกันทั่ว⁷⁴

และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้วาง รูปโครงการศึกษา และการศึกษาในโครงการศึกษาที่ได้รับการปรับปรุงมาจากโครงการศึกษา ลับก่อน ดังนี้

⁷³ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 194.

⁷⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/7 ประกาศตั้งรูปโครงการ, 18-30 ตุลาคม พ.ศ. 2456 ข้อความที่ขีดเส้นใต้ - ผู้วิจัย

การศึกษาทั้งปวงให้กำหนดชื่อเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้สามัญศึกษา ซึ่งควรจะรู้ทุกคนตัวอย่าง เช่น วิชาหนังสือ วิชาเลข จรรยา คือ สอนกิริยาวาจา ให้ประพฤติที่ดีละเว้นที่ชั่ว เป็นต้น ประเภทหนึ่ง

วิสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็น ความรู้พิเศษซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียน เฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง ไม่จำเป็นต้องเรียนให้รู้ทุกอย่างทุกคน ต้องอย่างเช่น วิชาครู วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย วิชาช่างต่าง ๆ เป็นต้น ประเภทหนึ่ง

การศึกษาทั้ง 2 ประเภทนี้มีตั้งแต่ขั้นต่ำ ไปจนถึงสูงโดย ลำดับ แต่บางวิชาบางอย่าง อาจเข้าอยู่ได้ทั้งในประเภทสามัญศึกษา และวิสามัญ เป็นต้นว่า การวาดเขียน โดยประสงค์ว่า คนควรจะหัด วาดเขียนขึ้นเบื้องต้นให้รู้ไว้ทุกคน ชัดกำหนดในวิชาเช่นนั้น จะวางไว้ในหลักสูตรสามัญศึกษาเพียงใด เพียงนั้น ก็อยู่ในสามัญศึกษา ความรู้ อย่างเดียวกันที่เหนือขึ้นไปนั้นก็ เป็นวิสามัญศึกษา เพราะที่ไม่ถือว่า จำเป็นทุก ๆ คนจะต้องรู้สูงถึงเพียงนั้น

การศึกษาทั้งปวงให้กำหนดโดยประโยชน์แห่งผู้จะเล่าเรียนเป็น 2 ภาค คือ

ภาคศึกษาบังคับ ได้แก่ ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษา และวิสามัญ ศึกษาเพียงใด ซึ่งสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้นไว้ทุกคน พอให้รู้รับผิดชอบชีวิต รู้วิชากลาง ๆ ไว้ สำหรับให้พอแก่ที่จะต้อง ใช้ออยู่ทุกวัน รู้จักทางที่จะรักษาตัวทั้ง ส่วนชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน และชื่อเสียง ให้พอครองตนเป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่ง ๆ กับให้รู้จัก ทำการหาเลี้ยงชีพตามลำเนาเหล่าตระกูลของตน ชอบเรียกว่า ประถมศึกษา ภาคหนึ่ง ภาคศึกษาพิเศษ ได้แก่ ความรู้ฝ่ายสามัญ ศึกษา ที่เหนือจากนั้นขึ้นไป อันไม่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องรู้เสมอกัน ทุกคน ซึ่งเรียกว่า มัธยมศึกษา และวิสามัญศึกษาที่กว่านั้นขึ้นไป อันไม่จำเป็นที่ คนต้องรู้เหมือนกันทุกคน ซึ่งเรียกว่าอุดมศึกษา เป็นวิชาความรู้ที่ไม่บังคับ สดแล้วแต่ผู้ใดมีทุนทรัพย์ และสติปัญญา

ที่จะเล่าเรียนได้เพียงใด และรักเรียนในทางใด ก็เลือกเรียน
ได้ตามความพอใจ⁷⁵

จะเห็นได้ว่าโครงการศึกษาลดับ พ.ศ. 2456 นี้ ได้เน้นการเรียนเพื่อพัฒนาวิชาชีพ
ให้แก่เด็กประถมศึกษามากขึ้น กล่าวคือ ในระดับประถมศึกษาจะมีเวลาเรียน 5 ปี คือ
เรียนวิชาสามัญ 3 ปี และวิชาชีพ 2 ปี และวิชาชีพที่เรียนนั้น ก็ขึ้นอยู่กับสภาพความต้องการ
ของท้องถิ่น แต่สำหรับนักเรียนคนใดปรารถนาที่จะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาในวิชาสามัญ
ก็ไม่ต้องเรียนวิชาชีพเลยก็ได้ การกำหนดเช่นนี้ ทำให้เกิดผลดีแก่ประชาชนเป็นอย่างมาก
เพราะประชาชนโดยทั่วไปยังเป็นผู้ยากไร้ ไม่มีทุนทรัพย์จะเล่าเรียนในระดับสูง ซึ่งหมายถึง
ระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา การเรียนในชั้นประถมศึกษา จึงทำให้ได้ความรู้ทางด้านวิชา
สามัญ คือ อ่านออก เขียนได้ คิดเลข แบบง่าย ๆ ตลอดจนการรู้จักจริยธรรม ศิลธรรม แล
ที่สำคัญก็ได้ศึกษาวิชาชีพ เพื่อนำไปสร้างฐานะครอบครัว และมีวิถีชีวิตตามภูมิสำเนาของตน
เองได้ดี

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศ จะไม่ปรากฏต่อโครงการศึกษา นี้ อย่างเด่นชัด
สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะการดำเนินการศึกษาของไทยมีความเจริญก้าวหน้า เมื่อพิจารณาจาก
จำนวนโรงเรียน ครู นักเรียน ตามรายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2456
ทั้งจำนวน โรงเรียน ครู และนักเรียน มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ดังสถิติตามตาราง

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.10/17 ประกาศตั้งรูป
โครงการ, 18-30 ตุลาคม พ.ศ. 2456.

ตารางที่ 6 จำนวนโรงเรียน และครูในช่วง พ.ศ. 2452-2456

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน
2452	131	712	14,174
2455	3,467	4,611	110,672
2456	4,317	5,502	122,799

ที่มา : กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 6 พ.ศ. 2456

และเมื่อเปรียบเทียบพิจารณาตามวิธีการจัดการศึกษาตามโครงการนี้ จึงดีกว่าโครงการศึกษาลับต่าง ๆ ที่ผ่านมา เพราะนักเรียนที่เรียนตามโครงการศึกษานี้ จะมีวิชาความรู้สามัญ เป็นหลักอยู่แล้ว ดังข้อความว่า "...เหตุฉะนั้น คนทุกคนจึงควรเรียนสามัญศึกษาไว้เป็นพื้นสำหรับเป็นผลพลเมืองดี และ เรียนวิสามัญศึกษาเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพ จะเป็นประโยชน์แก่คนโดยบริบูรณ์..."⁷⁶ แม้ว่าเลือกเรียนวิชาชีพก็ยังมีความรู้วิชาสามัญเหมือนเดิม แต่การที่จะให้ผลดีนั้น จะต้องมีการสร้างความนิยมมาตั้งแต่ต้น การที่จะมาสร้างความนิยมในตอนโตย่อมได้ก่อนผลดีเท่าที่ควร อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศ แม้จะไม่ปรากฏอย่างเด่นชัด ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่โดยความเป็นจริงแล้ว การปรับปรุงแก้ไขสภาพสิ่งต่าง ๆ ของการศึกษาย่อมได้รับการพัฒนาจากโครงการศึกษาลับก่อน ๆ เป็นสำคัญ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/17 ประกาศตั้งรูปโครงการ, 18-30. ตุลาคม พ.ศ. 2456.

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษานับปี พ.ศ. 2458

โครงการศึกษานับปีนี้นับเป็นโครงการศึกษานับปีที่ 2 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าโครงการศึกษานับปี พ.ศ. 2456 จะพยายามให้การศึกษากับประชาชนโดยส่วนร่วม เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ก็ประสบผลล้มเหลวเมื่อเป็นเช่นนี้กระทรวงธรรมการจึงพยายามชักจูงจิตใจของประชาชนให้มาเรียนทางด้านวิชาชีพเพื่อลดสภาวะการล้นงาน จะเห็นได้จากตอนหนึ่งในรายงานของเจ้าพระยาเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ที่กราบบังคมทูลในงานศิลปหัตถกรรมของนักเรียนที่จัดขึ้นครั้งแรกว่า

ความประสงค์แห่งงานแสดงศิลปหัตถกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิง ในปัจจุบันนี้ เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปกรรม ซึ่งเป็นการหาเลี้ยงชีพต่างๆ เพื่อจะกันการที่เด็กทั้งหลายพากันนิยมในการเป็นเสมียนน้อยลง^{๗๗}

อีกตอนหนึ่งของการกราบบังคมทูล ในงานศิลปหัตถกรรม ปี พ.ศ. 2457 ได้กล่าวถึงความยุ่งยากและปัญหาการเล่าเรียน เฉพาะวิชาหนังสือเล็กน้อย แต่ไม่มีการฝึกด้านวิชาชีพว่า

การศึกษาวิชาสามัญ เพียงแต่เรียนหนังสือและเป็นต้นนั้นมิผู้ฝึกหัดกันมากขึ้น ๆ หากแต่จะได้ฝึกหัดวิชาพิเศษอื่น ๆ เช่น เข้าโรงเรียนแพทย์ และโรงเรียนข้าราชการพลเรือนไม่ในเวลานั้นกำลังคนที่จะใช้งาน ก็พากันต้องการคนที่ได้เล่าเรียนวิชาหนังสือในโรงเรียนเพียงเท่านั้น ไปใช้ให้เป็นเสมียนให้ทันต้องการดีกว่าคนที่ไม่รู้อะไรเลยมาหัดเอาเอง แต่พอได้คนเช่นนั้นมาก ๆ ขึ้น จนเต็มที ท่านผู้ต้องการคนใช้ก็เลือกเฟ้นถึงกว่านั้น เอาแต่คนที่มีความรู้ดียิ่งขึ้นไป เช่น รอบรู้ในทางการงานต่าง ๆ ด้วย ไม่ใช่เอาแต่เพียงคัดเขียน เรียนหนังสืออย่างเดียว เมื่อถึง

^{๗๗} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.6/27 "รายงานการ
แสดงศิลปหัตถกรรม พ.ศ. 2455".

เวลาเช่นนี้ ฝ่ายคนที่หัดวิชาสามัญ เขียนอ่านหนังสือได้เท่านั้น
ก็ไม่มีผู้ต้องการใช้พวกที่ได้ฝึกหัดความรู้เพียงเท่านั้น แล้วนึกว่า
พอ ไม่ต้องการที่จะเล่าเรียนให้สูงขึ้น ก็เหลือลงเที่ยวเล่นผ่าน
ไม่มีงานทำ ไซ้แต่เท่านั้นก็ซ้ำร้ายนั่นคือ วิชาที่ได้ฝึกฝนตาม
ชาติตระกูลโดยวิธีเก่า เช่น ชาวบ้านที่หัดทำหมอ เป็นต้น
กลับทำไม่ได้^{7๐}

และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ก็ทรงสนับสนุนงานการศึกษา
ด้านอาชีพของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง ดังพระราชดำรัสตอบรายงานกราบบังคมทูลของเสนาบดี
กระทรวงธรรมการในงานแสดงศิลปหัตถกรรมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2455 ตอนหนึ่งว่า

ว่าถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
ก็กล้ายืนยันได้ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียน หรือ
ข้าราชการ ดังที่คนเป็นอันมากยังสำคัญผิดอยู่นั้นเลย คงจะ
ได้รับการยกย่อง ขูปล้ำเคียงเช่นกัน คือ ถ้าตั้งตนเป็นหลักฐาน
มั่นคง ในการขายหรือศิลปการได้แล้ว เราคงจะตั้งเป็นขุนน้ำ
ขุนนางได้ ไม่ผิดอะไรกับผู้รับราชการ^{7๑}

สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ในการที่รัฐบาลเร่งรัดให้มีการจัดการศึกษาในด้านอาชีพ
นั้น คือความอึดตัวของตำแหน่งหน้าที่ราชการโดยเฉพาะในระดับเสมียนพนักงาน ซึ่งเคยมี
ความต้องการให้มากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อเวลาผ่านไป
บรรดาตำแหน่งราชการเหล่านั้นก็มีบุคคลอยู่ในตำแหน่ง เกือบทั้งหมดแล้ว หรือหากมีตำแหน่งว่าง
ก็ต้องการเฉพาะคนที่มีความสามารถอยู่ในระดับสูง ดังข้อความที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทรา
ธิบดี ที่นำขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการจัดการศึกษาว่า

^{7๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/11 คำกราบบังคมทูล
ของเสนาบดีกระทรวงธรรมการในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน พุทธศักราช 2457.

^{7๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร, ประวัติสิ่งเขปแห่งการศึกษา
ของประเทศสยาม, หน้า 75.

เพราะรัฐบาลได้ลงทุนรอนจัดการเช่นนี้ ที่นี้ก็เป็นการนิยมของ
ราษฎรเกิดขึ้นเข้าใจเสียว่า การที่เข้าโรงเรียนแล้วไม่ว่าสูงต่ำ
หรือต่างประเภทกันอย่างไร เป็นทางทำมาหากิน (วิสามันญ)
ไปหมด เมื่อสุดกำลังหรือสุดปัญญาที่จะเรียน

ต่อไปอีกเท่าไร ก็หลีกออกไปเกณฑ์ให้รัฐบาลจ้างไว้รับ
ราชการไปหมด การที่จะเข้าใจผิดเช่นนี้ เป็นการยากที่
จะร้องบอกว่าไม่ใช่ดอก การเรียนแต่เพียงเท่านั้น สำหรับ
ผู้รับผิดชอบชั่วดี และรู้การงานเพียงเท่านั้น สำหรับรู้ผิดชอบ
ชั่วดี และการงานเพียงเป็นคนเสมียน ถ้าจะให้ เป็นทางทำมา
หากินก็ต้องให้เรียนต่อไปอีก ถ้าบอกความจริงให้เข้าใจ
เช่นนั้นก็ไม่เห็นประโยชน์ และอาจไม่เรียนเสียทีเดียว
ใช่แต่เท่านั้น ยังมีความเห็นซึ่งเป็นที่นิยมต้องอรรถาัย
ต่อไปว่าการที่จะเข้ารับจ้างรัฐบาลเป็นการเบาสบาย ทั้ง
ภาคภูมิ มียศศักดิ์ ชั่วแค่ให้ท่านทำได้บ้าง ไม่ได้บ้าง ก็ดี
กว่าที่จะไปทำมาหากินอย่างอื่น ที่ต้องออกแรงเหน็ดเหนื่อย^{๑๐}

จากข้อความข้างบนแสดงให้เห็นถึงความบกพร่องอีกประการหนึ่งของโครงการศึกษา
ฉบับ พ.ศ. 2456 ในด้านอาชีวศึกษาหรือวิชาชีพ คือไม่มีการจัดอาชีวศึกษาในระดับมัธยม
ศึกษา ทำให้นักเรียนเรียนเฉพาะวิชาสามัญหรือวิชาการอย่างเดียว เป็นเวลานานถึง 6 ปี
จะกลับไปเรียนวิชาชีพอีกครั้งก็หลังจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ฉะนั้น นโยบายการจัดสอนวิชา
ชีพจึงเกิดขึ้นอีก ในโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2458 อีก ซึ่งได้มีการแก้ไข มาจากโครงการ
ศึกษาฉบับ พ.ศ. 2456 ดังข้อความว่า

บัดนี้กระทรวงธรรมการเห็นว่าประเภท และภาคแบ่งการศึกษา
ตามที่วางรูปไว้ในครั้งนั้น ส่วนวิสามันญศึกษาได้มีแต่ชั้นประถมศึกษา

^{๑๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.1/11 คำกราบบังคมทูล
ของพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, ลงวันที่ 2 มกราคม 2457.

และอุดมศึกษา ซึ่งมัธยมศึกษาหาไม่ บัดนี้ถึงเวลาอันควรจะเติม
วิสามัญศึกษาซึ่งมัธยมศึกษาชั้นอีก และแยกบอเฉพาะชายหญิงที่
จะต้องเปลี่ยนขึ้นตามอายุด้วย^๑

ฉะนั้นจากข้อความข้างบนในปี พ.ศ. 2458 จึงมีการแก้ไขโครงการศึกษานี้ โดยให้
มีอาชีวศึกษาในระดับมัธยมด้วย

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษานับ พ.ศ. 2458 นี้
ส่วนมากเป็นด้านวิชาชีพ เช่นเดียวกับโครงการศึกษานับ พ.ศ. 2445 และได้รับอิทธิพลจาก
ประเทศในแถบเอเชียด้วยกัน ดังคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนัน
เทนม์สดีน ณ อยุธยา) ความว่า

การสอนวิชาสิกกรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท
การจัดเช่นนี้ ประเทศฝ่ายตะวันออก ได้จัดแพร่หลายมาแล้ว
คือ ประเทศญี่ปุ่น และประเทศชวา ฟิลิปปินส์ กำลังจัดอย่าง
แข็งแรง ประเทศเราจึงควรจะต้องจัดให้มาก... จึงต้องฝึกหัด
ครูสิกกรรมเป็นแบบฉบับของการจัดโรงเรียนสิกกรรมในระดับ
ประถมศึกษาต่อไป^๒

จากคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่เสนอการสอนวิชาสิกกรรมให้
เหมาะสมกับสภาพบ้านเมือง จึงประกาศใช้โครงการศึกษา นับ พ.ศ. 2458 ซึ่งปรับปรุงมา
จากโครงการศึกษานับ พ.ศ. 2456 ดังข้อความว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5 พ.ร.บ. ลักษณะ
บังคับเด็กให้เล่าเรียนราษฎร - การศึกษา, (9 กันยายน 2457-22 เมษายน 2463).

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/2 คำกราบบังคมทูล
เรื่องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

อนึ่ง ได้ชี้แจงให้ทราบดังนี้ว่า

(ก) ฝ่ายวิสามัญศึกษาชั้นต่ำ เดิมมีแต่ประถมศึกษาชั้นเดียวอยู่ 2 ปี คือ ปีที่ 4 และปีที่ 5 เมื่อผ่านปีที่ 5 สอบไล่ได้แล้วเป็นจบสิ้น การเรียนวิชาชั้นประถมเพียงเท่านั้น

(ข) มัธยมวิสามัญศึกษา ซึ่งจะจัดขึ้นอีกแผนกหนึ่งนั้น จัดเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ในชั้นหนึ่ง ๆ มีวิชาประเภท ต่าง ๆ เวลาเรียนมีกำหนดเท่าไร แล้วแต่ประเภทวิชานั้น ๆ แต่ที่เรียกว่าชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูงนั้น ใ้ช้ว่าจะตามกันขึ้นไป ตามลำดับทั้ง 3 ชั้นนั้นหาไม่ได้ให้แบ่งชั้นกันตามวิธีดังนี้

(ค) มัธยมวิสามัญชั้นต่ำ สำหรับนักเรียนชายซึ่งเรียน ประถมศึกษาจบ 5 ปีนี้แล้ว ยอมให้เรียนมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ แต่ถ้าเป็นนักเรียนหญิง ยอมให้เปลี่ยนชั้นได้ แต่เมื่อจบประถมศึกษา ปีที่ 3 ไปขึ้นฝ่ายมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ

(ข) ฝ่ายนักเรียนซึ่งไม่ปรารถนาเรียนมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ จะใคร่เรียนชั้นกลาง ถ้าฉะนั้นนักเรียนจะได้เรียนประถมศึกษาแต่ 3 ปี แล้วโอนไปขึ้นมัธยมวิสามัญตอนต้น เมื่อสอบไล่ได้แล้วจึงยอม ให้โอนไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง

(ง) ถ้านักเรียนซึ่งได้เรียนมัธยมวิสามัญตอนต้นแล้ว ยังไม่ พอใจที่จะไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง ต้องการชั้นสูง ก็ยอม ให้เรียนมัธยมวิสามัญตอนกลางได้อีก 3 ปี คือถึงปีที่ 6 ของ แผนกนั้นสอบไล่ได้แล้ว จึงยอมให้โอนไปเข้าโรงเรียนแผนก มัธยมวิสามัญชั้นสูง เป็นจบมัธยมวิสามัญเพียงนี้ก็ ได้ หรือจะ เอาอย่างเดิมคือ ไปเข้าโรงเรียนวิสามัญศึกษาแผนกอุดมชั้นต่ำ จนจบก็ได้

(จ) เมื่อจะให้สูงกว่านี้ คือสูงกว่ามัธยมวิสามัญ และวิสามัญ ศึกษาแผนกอุดมชั้นต่ำจะสมควรไปเรียนวิสามัญศึกษาแผนกอุดมชั้นสูง ก็ เดียวกันได้ แต่ตอนนี้ไม่ใช่เพิ่มเติมชั้นใหม่ คือ ตามระเบียบเดิม ซึ่งต้องเรียนถึงมัธยมวิสามัญตอนปลาย คือสอบไล่ปีที่ 8 นั้นแล้ว

จึงให้เรียนอุดมศึกษา 8 แผนกใดแผนกหนึ่งใน 8 แผนก เช่นกับ
แผนกครูบัณฑิต หรือเวชบัณฑิต เป็นต้น
ส่วนที่แก้ไขนั้นเพียงที่ได้ชี้แจงไว้เท่านั้น และส่วนที่แก้ไข
เพิ่มเติมนี้ ให้เป็นอันแก้ไขได้ ตั้งแต่วันประกาศแจ้งความไป
คือวันที่ 22 มิถุนายน 2450^{๑๑}

โครงการศึกษาลบนั้นนับว่ารับแรงกระตุ้นให้การจัดการศึกษาตามแบบเพื่อนบ้านเอเชีย
จนสามารถขยายจำนวนโรงเรียนทางด้านวิชาชีพได้มากขึ้น เมื่อเทียบกับระยะเวลาของการ
ดำเนินการศึกษาตามโครงการศึกษาลบก่อน ๆ ที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาตามจำนวนนักเรียนที่
ผ่านมาตั้งแต่ พ.ศ. 2455 ถึง พ.ศ. 2456 มีนักเรียนที่จบหลักสูตรในโรงเรียนวิสามนัญ
ไม่สังกัดกระทรวงธรรมการ 213 คน^{๑๒} แต่ก็ยังนับว่าน้อยมากกับการปรับปรุงประเทศ
เพื่อให้ทันสมัย ดังคำกล่าวของ WYATT ว่า

อาชีพศึกษาหรือวิสามนัญศึกษาของไทยยังมีได้เป็นไปที่จะให้
นิยมกันในหมู่คนชั้นสามัญชน แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจะได้ทรงบำรุงการศึกษาให้มีความเจริญมากขึ้นก็ตาม
การศึกษาก็มิได้ช่วยพัฒนาหรือส่งเสริมการฝึกอบรมวิชาชีพอื่น ๆ
นอกจากการเป็นข้าราชการให้แก่ประชาชนมากนัก รัฐบาลเพิ่ง
มาเริ่มให้ความสำคัญ และตระหนักในการศึกษาด้านวิชาชีพแก่
ประชาชน เมื่อต้นปี พ.ศ. 2453 นั้นเอง^{๑๓}

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/5 พ.ร.บ. ลักษณะ
บังคับให้เด็กเล่าเรียนโรงเรียนราษฎร์ - การศึกษา, (8 กันยายน 2457- 22 เมษายน
2463).

^{๑๒} กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2456.

^{๑๓} WYATT, DAVID K. THE BEGINNING OF MODERN EDUCATION IN
THAILAND 1868 - 1910, P. 250.

ความพยายามสรรหาแบบอย่างการศึกษาของต่างประเทศที่จะนำมาปรับปรุงใช้ กับโครงการศึกษาลับนี้ ก็ยังเป็นการพัฒนาทางด้านวิชาชีพ ซึ่งให้เรียนวิชาชีพตั้งแต่ระดับ ประถมศึกษา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การจัดการศึกษาทางด้านวิสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการฝึกคน คนออกไปประกอบอาชีพ ก็ยังเป็นการผลิตคนเข้ารับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ และเป็นการจัดการศึกษาโดยส่วนราชการอื่น ที่มีใช้กระทรวงธรรมการ ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้ ได้แก่ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนตำรวจภูธร โรงเรียน ไปรษณีย์โทรเลข^{๕๖} เป็นต้น

ไม่เพียงแต่อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีผลต่อโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2458 นี้ โครงการศึกษาลับนี้ ยังได้รับอิทธิพลทางด้านอื่น ๆ อีก เพราะเป็นช่วงที่เกิด สงครามโลกครั้งที่ 1^{๕๗} ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ งบประมาณที่ นำมาใช้ทางด้านการศึกษา จึงมีน้อยกว่าด้านอื่น ๆ คือ ร้อยละ 2.6 ของงบประมาณรายจ่าย ทั้งหมด^{๕๘} จะเห็นได้ว่าการของงบประมาณทางด้านการศึกษาเพิ่มดังข้อความว่า "...การ ศึกษาที่จัดมานี้ แห้งแล้งมาช้านาน และหวังจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงช่วยเหลือเพื่อขยายงานให้กว้างกว่าที่เป็นอยู่..."^{๕๙} เมื่อ งบประมาณที่จัดสรรมาทางด้านการศึกษาเพียงพอ จึงเกิดปัญหาแก่นักเรียนที่ไม่ได้การสอนจากครู ดังข้อความว่า "...การหาเงินเดือนมาให้ครูมีกำหนดมาจ่ายไม่ได้ตลอดปี บางเดือนครูไม่ได้ รับเงินเดือน ในเดือนใดที่ไม่ได้รับเงินเดือนก็พากันละทิ้ง การสอน..."^{๖๐}

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาลับนี้ ส่วนมากก็ยังเป็น การพัฒนาด้านอาชีวศึกษา ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนหันมานิยมอาชีพอิสระมากกว่างานรับราชการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

^{๕๖} กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2456.
^{๕๗} ม.ร.ว. สنجขัติส ดิสกุล, สังเขปสถานการณ์มหาสงครามโลกครั้งที่ 1 :

สงครามครั้งสำคัญในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป, ม.ป.ท.) หน้า 34.

^{๕๘} กรมบัญชีกลาง, กระทรวงการคลัง, รายงานและงบบปี พ.ศ. 2453-2468.

^{๕๙} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/5 รายงานประชุม
เสนาบดี ครั้งที่ 1, ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

^{๖๐} กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2458.

ซึ่งเน้นวิชาชีพตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาเป็นการฝึกทักษะ และอิทธิพลทางด้านการศึกษาของต่างประเทศนั้น ส่วนมากที่จะเป็นประเทืองบ้านทางแถบตะวันออก ที่มีการพัฒนาด้านอาชีวศึกษาที่เน้นเกษตรกรรม เป็นหลักเหมือนกับประเทศไทยเช่นกัน

อิทธิพลของต่างประเทศที่มีผลต่อโครงการศึกษาลับ พ.ศ. 2464

โครงการศึกษาลับนี้ นับเป็นโครงการศึกษาลับที่ 3 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในจุดเริ่มต้นของโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 นี้ สืบเนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2462 ได้มีการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้นได้เสนอแนวความคิดที่จะให้การศึกษาแก่ทวยราษฎร์ โดยให้ชี้แจงต่อที่ประชุมสมุหเทศาภิบาล และอุปราชมณฑลต่าง เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2462 ความว่า

การศึกษาในชั้นต้น เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น กิจการที่เริ่มจัดก็มุ่งฝึกคนสำหรับราชการก่อน ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2458...พระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาจึงขยายกว้างออกไปเป็น การศึกษาสำหรับชาติ (NATIONAL EDUCATION) ที่จะพระราชทานความรู้แก่ไร่นา ประชากรราษฎร์ ตลอดทั้งหญิงชายทั่วหน้า ตามควรแก่อัธยาศัยของตน

การศึกษาสำหรับชาติที่จะให้ราษฎรได้เล่าเรียนทั่วหน้า ตามควรแก่อัธยาศัยมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิสามัญศึกษาสอนวิชาสิกกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรมด้วย ใครเกิดมาควรจะทำอะไรจะ ได้ไปทำสิ่งนั้น...คนทุกคนก็ได้เรียนตามควรแก่อัธยาศัย การศึกษาสำหรับชาติจึงชื่อว่า ได้เขยิบความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันหมด นี่เองคือกำลังของชาติ การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช่กำลังอันแท้จริงของชาติ บรรานิง กวีผู้ขึ้นชื่อได้กล่าวไว้ว่า อย่างเพียรสร้างแต่ยักษ์ และเทวดา จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาลับสมัยนั้น

ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ (NATIONAL EDUCATION) เมื่อฐานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้น แล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ในทุกวิถีแห่ง อาชีพ เหตุฉะนั้น เมื่อยังมีเวลาทันที่จะเร่งคนให้ทันกฎหมาย และทันสมัย โดยริบแผ่การศึกษาให้ทั่ว ๆ และริบจัดให้ดียิ่งขึ้น ด้วย พร้อมกัน จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ริบจัดแต่บัดนี้ ทันทิ...การจัดให้ดียิ่งขึ้น IMPROVING QUALITY อาจทำได้ ด้วยให้ผลประโยชน์แก่ครูสูงขึ้น เพื่อให้คนดีเข้ามาเป็นครู มากขึ้น ดังที่ประเทศอังกฤษเริ่มแก้อยู่แล้ว

ความบกพร่องแห่งการศึกษาของเราในเวลานี้ บกพร่องมากที่สุดทั้ง QUANTITY และ QUALITY เมื่อเทียบกับประเทศใกล้เคียงที่มีสามะโนครวัคล้ายคลึงกัน เช่น ฟิลิปปินส์ และพม่า ย่อมปรากฏว่า ของเราจัดการได้น้อยและล่าหลังเขามาก^๑

จากข้อความข้างบนพอที่จะสรุปนโยบายการจัดการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ตามที่ได้เสนอต่อที่ประชุมสมุหเทศาภิบาล คือ ประการที่หนึ่ง ให้ทุกคนได้เรียนวิชาชีวะอันประกอบด้วย การเรียนวิชากลุกรรม หัตถกรรม และพาณิชกรรม แต่ทั้งนี้แล้วแต่ความถนัดในการละวิชา ของแต่ละบุคคล ประการที่สอง ให้ทุกคนได้มีความรู้ตามควรแก่อัถภาพ ซึ่งรัฐบาลจะต้องจัดให้ฟรี เพื่อให้เป็นการศึกษาสำหรับชาติ คือการศึกษาสำหรับคนทั่วไป อย่างแท้จริง และจากความเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีดังกล่าว ประเทศไทย ในช่วงเวลานั้นมีความบกพร่องทั้งทางด้านคุณภาพ และปริมาณการศึกษา และเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ดังตาราง

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 รายงานการประ
ชุมอุปราช และสมุหเทศาภิบาลมณฑล, ลงวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2462.

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบจำนวนนักเรียนไทย ญี่ปุ่น อังกฤษ

ประเทศ	พ.ศ.	เด็กอายุระหว่าง เรียนเข้าเรียนแล้ว	นักเรียนประถม และมัธยมต้น	นักเรียนมัธยม กลาง และปลาย
ไทย	2416	10%	98.5%	1.5%
ญี่ปุ่น	2457	98.5%	80%	20%
อังกฤษ	2460	98%	98%	20%

ที่มา : กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารของกรมวิชาการ ชุฒินโยบายทางการศึกษา อันดับที่ 1 ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ, หน้า 68.

จากตาราง ชั้นมัธยมกลางและปลายของไทย ยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับนักเรียนในระดับเดียวกันของญี่ปุ่น และอังกฤษ แต่ถึงถึงอย่างไรการจัดการศึกษาในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่ามีความเจริญขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ดังข้อความว่า

การศึกษาของชาวสยามทุกวันนี้กว้างขวางขึ้นกว่าแต่ก่อน และ
 ยังจะจัดเพิ่มเติมขึ้นต่อไปข้างหน้าอีกหลายสิ่งหลายแผนก ชั้นการ
 ศึกษาแล้ว เรียนตามที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดมาแต่ก่อน...ก็ได้
 แก้ไขให้เหมาะแก่การงานที่เจริญขึ้นโดยลำดับ... เพื่อให้ประชาชน
 ทั้งหลายได้สำนึกในอันเลือกหาวิชาสำหรับตัวโดยรอบคอบ กว้างขวาง
 อย่างให้เข้าใจว่า รื้ออะไรแต่ครั้ง ๆ กลาง ๆ ก็พอแล้ว^{๑๒}

^{๑๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารราชการที่ 6 ศ.10/5 จัดการศึกษา
ประชาชนล้าทั่วทุกมณฑล.

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของไทยได้มุ่งให้ประชาชนมีความรู้ทางด้านวิชาชีพ เมื่อเป็นเช่นนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศใช้โครงการฉบับที่ 3 แห่งรัชสมัยของพระองค์ขึ้น โครงการศึกษษฉบับ พ.ศ. 2464 นี้ก็ได้ดัดแปลงแก้ไขมาจากโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2456 และโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2458 ข้อความที่ใช้ก็คล้ายกัน ดังข้อความว่า

1. การศึกษาทั้งปวงกำหนดชื่อเป็น 2 ประเภท คือ
 สามัญศึกษา ได้แก่การเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้
 สามัญที่คนควรรู้ทุกคนมากหรือน้อยตามควรแก่อัธภาพ ตัวอย่าง
 เช่น วิชาหนังสือ เลข จรรยา คือ ฝึกหัดกริยาวาจาใจให้
 ประพฤติที่ดีละเว้นที่ชั่ว และการรักษาร่างกายให้ปรกติ
 เป็นต้น ประเภทหนึ่ง

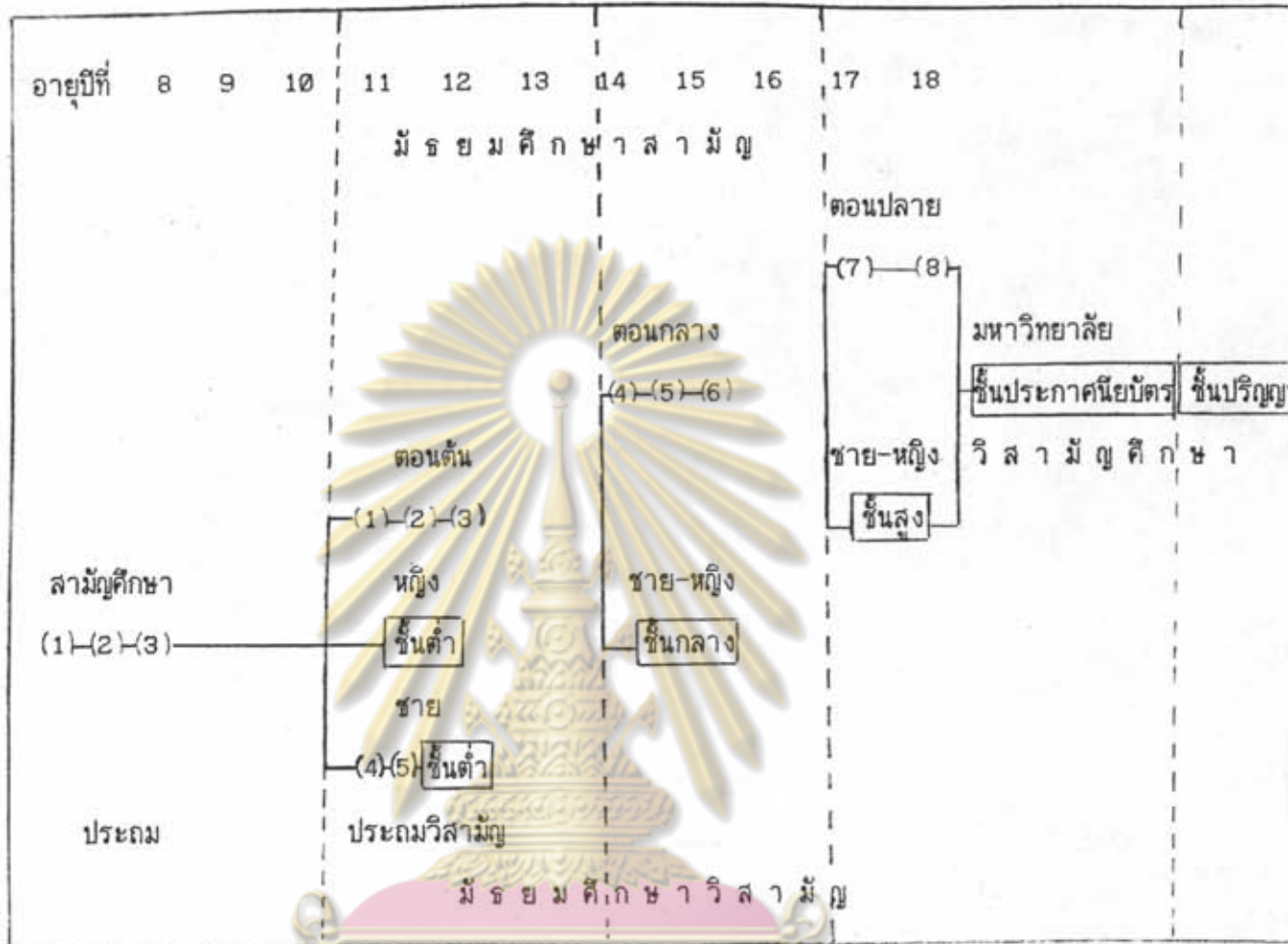
วิสามนศึกษา ได้แก่การเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้
 พิเศษ ซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง โดยควรแก่
 อัธภาพ ไม่จำเป็นจะต้องรู้ทุกอย่างทุกคน ตัวอย่างเช่น วิชาครู
 วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย วิชาช่างต่าง ๆ วิชาพาณิชย์ เป็นต้น
 ประเภทหนึ่ง

การศึกษาทั้งสองประเภทนี้ มีเพื่อไว้ตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปจน
 ขึ้นสูงโดยลำดับ แต่วิชาบางอย่างอาจเข้าอยู่ได้ทั้งในประเภท
 สามัญศึกษา และวิสามนศึกษา เป็นต้นว่าการวาดเขียน ว่าคน
 ควรจะหัดสังเกต หัดให้รู้จักความงามความประณีตขึ้นเบื้องต้นไว้
 ทุกคน วิชาเช่นนั้นเมื่อกำหนดไว้ในหลักสูตรสามัญศึกษาเพียงใด
 เพียงนั้นก็ เป็นสามัญศึกษาความรู้อย่างเดียวกันที่เหนือขึ้นไป
 จึงเป็นวิสามนศึกษา เพราะไม่ถือว่าจำเป็นทุก ๆ คนต้องเรียน

2. การศึกษาทั้งปวง กำหนดโดยฐานะแห่งผู้จะเล่าเรียน
 เป็น 2 ภาค คือ

ภาคศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ ได้แก่ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษา
 และวิสามนศึกษาเพียงใด ซึ่งสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้น
 ไว้ทุกคน พอให้รู้ผิดชอบชั่วดีรู้วิชากลาง ๆ ไว้สำหรับให้พอแก่ที่

โครงการศึกษา พ.ศ. 2464

ตามแผนที่ยกประเภทและภาคของการศึกษานี้ ขอชี้แจงให้ทราบ ว่า

(ก) ฝ่ายวิสามัญศึกษาชั้นต่ำที่มีอยู่กับชั้นประถมศึกษา 2 ปี คือปีที่ 4 และปีที่ 5 นั้น เมื่อพ้นปีที่ 5 สอบไล่แล้ว เป็นจบสิ้นการเรียนวิชาชั้นประถมเพียงเท่านั้น

(ข) มัธยมวิสามัญศึกษาจัดเป็น 3 ชั้น คือชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูงในชั้นหนึ่ง ๆ มีวิชาประเภทต่าง ๆ เวลาเรียนมีกำหนดเท่าไรแล้วแต่ประเภทวิชานั้น ๆ ที่เรียกว่า ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูงนั้น ก็ใ้ว่าจะตามกันขึ้นไปโดยลำดับทั้ง 3 ชั้นหามิได้พึงเข้าใจการโยงติดต่อเล่นในแผนที่ และตามอธิบายต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ค) มัธยมวิสามัญชั้นต่ำ สำหรับนักเรียนชาย ซึ่งเรียนประถมศึกษาจบ 5 ปี แล้วยอมให้เรียนมัธยมชั้นต่ำ แต่ถ้านักเรียนหญิงยอมให้เปลี่ยนชั้นได้ แต่เมื่อจบประถมศึกษาปีที่ 3 ไปขึ้นฝ่ายมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ เรียนวิชาเฉพาะแก่เพศที่เดียว

(ข) ฝ่ายนักเรียนซึ่งไม่ปรารถนามัธยมวิสามัญชั้นต่ำ จะใคร่เรียนชั้นกลาง เมื่อได้เรียนประถมศึกษาแต่ 3 ปี แล้วโอนไปขึ้นมัธยมวิสามัญตอนต้น เมื่อสอบไล่ได้แล้ว จึงยอมให้โอนไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง

(ง) นักเรียน ซึ่งได้เรียนมัธยมวิสามัญตอนต้นแล้ว ยังไม่พอใจที่จะไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง ต้องการขึ้นสูง ก็ยอมให้เรียนมัธยมวิสามัญตอนกลางได้อีก 3 ปี คือถึงปีที่ 6 เมื่อสอบไล่ได้แล้วจึงยอมให้โอนไปเข้าเรียนแผนกมัธยมวิสามัญชั้นสูง หรือเข้าชั้นประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยได้ชั่วคราว ที่มหาวิทยาลัยยอมรับอยู่

(จ) เมื่อจะให้สูงกว่านี้ คือให้สูงกว่ามัธยมวิสามัญชั้นสูง ก็ต้องเรียนตอนปลาย จบสอบไล่ได้ประโยชน์มัธยมบริบูรณ์ (ปีที่ 8) แล้วสมัครไปเรียนวิสามัญศึกษาชั้นปริญญาของมหาวิทยาลัยได้

อนึ่ง ข้อความที่จัดจำแนกการศึกษาไว้เป็น 2 ประเภท และเป็น 2 ภาค ดังรูปโครงในแผนกนี้ ให้เป็นหลักไว้สำหรับบิดามารดาและผู้ปกครองเด็กชายหญิงทั้งหลาย ซึ่งจะเป็นผู้จัดการศึกษาให้แก่เด็กของตน ๆ นั้น จะได้พิจารณาเห็นว่าตนมีทุนมีรอนที่จะทะนุบำรุงและให้การศึกษาแก่เด็กของตน ๆ ได้เพียงใด และเด็กที่อยู่ใน การปกครองของตน ๆ นั้น จะมีสติปัญญาสามารถที่จะเล่าเรียนได้เพียงใดและทางใด ก็จะได้จัดให้เป็นไปตามที่เหมาะสมและพอดีที่เรียกว่าโดยควรแก่อัตภาพ

4. ข้อความที่บิดามารดาผู้ปกครองเด็กจะพึงพิจารณา คือควรเลือกทางเล่าเรียนให้ถูกกับนิสัย และความสามารถของเด็กที่จะทำ

การงานได้ดีในภายหน้า และอย่าเข้าใจผิดว่า การเล่าเรียน
 เพียงสามัญศึกษานั้น จะพอเพียงที่จะทำการงานอะไร ๆ ได้ทั่วไป
 แท้จริงความรู้สามัญศึกษานั้นจำเป็นต้องรู้ เพราะเป็นพื้นฐานที่จะให้คน
 ฉลาดและทำการงานได้คล่องแคล่ว และทำถูกทำชอบ วิสามัญ
 ศึกษานั้นเหมือนหนึ่งเครื่องมือ อีกส่วนหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ชวนา
 ความรู้วิธีทำนาเป็นวิสามัญศึกษา ถ้าไม่รู้สามัญศึกษาก็ขายข้าวได้
 เหมือนกัน แต่อาจจะคิดราคาข้าวผิด เพราะไม่รู้เลข อาจจะถูก
 ฉ้อ เพราะไม่รู้หนังสือ อาจขายข้าวไม่ถูกที่ถูกทางที่จะได้ราคา
 เพราะไม่รู้ทางไปมา และแหล่งการค้าขายของบ้านเมือง ได้เงิน
 แล้วไม่รู้จักรักและถนอมทรัพย์ อาจเก็บไว้ให้เป็นอันตรายหรือหลง
 เล่นการพนันเสียหาย อาจทำความเป็นอยู่ของตนให้สกปรก และ
 ให้สกปรก และเกิดโรค เพราะไม่ได้เรียนจรรยาและการรักษาตัว
 เหตุฉะนั้นคนทุกคนจึงควร เรียนสามัญศึกษาไว้เป็นพื้นฐานสำหรับเป็น
 พลเมืองดี และเรียนวิสามัญศึกษาเป็นเครื่องมือ สำหรับหาเลี้ยงชีพ
 ดังนี้จึงจะเป็นประโยชน์แก่ตนโดยสมบูรณ์

5. ส่วนความรู้วิชาเฉพาะอย่างไร ทางใด ซึ่งจะเล่าเรียน
 ที่ไหนในประเภทวิสามัญศึกษานั้น ก็ได้แก่โรงเรียนและวิทยาลัยต่าง ๆ
 อันได้มีอยู่แล้ว และซึ่งจะตั้งเพิ่มเติมขึ้นต่อไปในภายหน้า อันจะได้
 ทราบจากหน้าที่ และประกาศของเจ้ากระทรวงทบวงกรมนั้น ๆ ให้
 ประชาชนทั้งหลายฟัง เข้าใจทางที่จะให้การศึกษาแก่บุตรธิดาของตน ๆ
 ตามระเบียบนี้เกิด

โครงการศึกษานี้จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายหลักโดยทั่วไป คือ ยกฐานะแห่งความเป็น
 อารยชนของประชาชนชาวไทยขึ้น โดยทั่วหน้า เพื่อให้การศึกษาได้ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่
 วางไว้ จึงขยายโอกาสให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วราชอาณาจักร ดังจะเห็นได้จากบันทึก

*^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/10 แผนการศึกษา
 สำหรับชาติ, 17 พ.ย. - 28 พ.ย. 2462.

ความเห็นของเสนาบดีกระทรวงนครบาลว่า "...พระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นข้อสำคัญจัดเป็นบทบังคับพลเมืองให้เข้าเรียนหนังสือ ก็ควรจะระลึกเหตุเหล่านี้ไว้ด้วย..."^{๑๕}

นอกจากนี้ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น ท่านก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาวชิราชีพ ซึ่งจัดให้มีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา โดยท่านได้กล่าวเพราะว่าสมัยนี้ไม่ประเทศใดชาติใด ย่อมจะมักเข้มข้นที่จะเตรียมทวยราษฎร์ของประเทศ ให้เป็นผู้ประกอบอาชีพได้เจริญเท่าที่จะทำได้ เพื่อผลที่สุดคือการเผยแพร่พาณิชย์อันเป็นเครื่องนำมา ซึ่งความสมบูรณ์แห่งชาติ^{๑๖}

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า หลายประเทศได้พัฒนาคุณภาพของประชาชนให้มีความรู้ทางด้านวิชาชีพ เพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบวิชาชีพต่อไป นอกจากนี้จากการที่หลายประเทศให้ความสำคัญในการจัดการศึกษาแก่พลเมืองของตนในด้านวิชาชีพ จึงทำให้โครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2464 เน้นสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านวิชาชีพ หรือการเรียนวิสามัญจนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งใหม่ต่อวงการศึกษาไทยในสมัยนั้น และที่การจัดการศึกษาสามารถทำได้เช่นนี้ เป็นเพราะว่า ในรัชสมัยของพระองค์ได้มีสถาบันการศึกษาาระดับอุดมศึกษาเกิดขึ้นแล้ว คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2459^{๑๗} จึงนำให้สามารถจัดการศึกษาด้านวิชาชีพ ในระดับสูงได้

อนึ่ง อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีโครงการศึกษาดังนี้ เป็นผลมาจากประสบการณ์ทางด้านการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่ได้รับมาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ดังข้อเขียนของ ชัยสิริ สมุทรวานิช ได้กล่าวว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๕} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชการที่ 6 ศ.2/5 บันทึกความเห็นกระทรวงนครบาลต่อพระราชบัญญัติประถมศึกษา, ลงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464.

^{๑๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/5 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.

^{๑๗} ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 36.

เมื่อครูเทพได้เดินทางไปถึงประเทศอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. 1896 เป็นช่วงสมัยที่ค่อนข้างไปทางปลายรัชกาลของสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย (ค.ศ. 1837-1901) ประเทศอังกฤษให้ยุคนั้นได้พัฒนาสังคมมาถึงยุคที่หลังฝ่ายกฎบัตรหัวก้าวหน้า เสรีนิยม หรือเรียกว่าพวก RABIAN มีชัยชนะเหนือกลุ่มการเมืองฝ่ายศักดินา... ครูเทพได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนฝึกหัดครูที่เบอโรโรค (BOROUGH ROAD TRAINING COLLEGE) ซึ่งเป็นแหล่งอิทธิพลต่อแนวคิดของครูเทพ ครูเทพได้อยู่ในความดูแลของท่านเซอร์โรเบิร์ต มอแรนท์ (SIR ROBERT MORANT) ข้าราชการระดับสูงของอังกฤษ โรงเรียนฝึกหัดครูเบอโรโรค เป็นแห่งต่อสู้ที่สำคัญ โดยมีกรรมการพวกเฟเบียนเป็นแนวร่วม นักศึกษาที่ด้อยอย่างเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คงได้รับทราบและศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับการต่อสู้ครั้งนี้อย่างใกล้ชิด^{๓๓}

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๓}ชัยสิริ สมทวนิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานของครูเทพ ชลชिरา กลัดอยู่ บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิพนธ์, 2518), หน้า 204-208.

จากข้อเขียนของ ซัยลิริ สมุทวณิช ที่กล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้รับอิทธิพลแนวความคิดของพวก เฟเบียน (FABIAN)^{*} ซึ่งเป็นพวกสังคมนิยมของอังกฤษในคริสต์ทศวรรษที่ 19 ซึ่งต่อมาเป็นพ่อของความคิดเรื่อง National Education ที่เป็นส่วนหนึ่งโครงการศึกษาดังนี้ 3 ในปี พ.ศ. 2464.

อนึ่ง การจัดการศึกษาตามโครงการนี้ก็ได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษจึงทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงเคยศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลานานถึง 15 ปี จึงทำให้พระองค์ มีพระราชประสงค์ตั้งโรงเรียนตามแบบ Public School ของอังกฤษ^{**} ซึ่งเป็นจัดการศึกษาเพื่อนำมาเด็กให้มีความเป็นสุภาพบุรุษ และจากพระประสบการณ์ที่พระองค์ได้ทรงศึกษาที่อังกฤษ จึงเป็นผลทำให้การจัดการศึกษาตามแนวของพระองค์ สนองนโยบายทางการเมืองโดยทางอ้อมอีกด้วย คือ ระบบ NATIONALISM ที่สร้างความสำนึกในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการเคารพต่อผู้อาวุโส กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงตั้งขึ้น อาทิเช่น กองเสือป่า^{***} ล้วนแต่เสริมสร้างและปลูกฝังความสำนึกในชาติ และสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันดังกล่าว

^{*} เฟเบียน (FABIAN) เป็นแนวความคิดของกลุ่มปัญญาชนชาวอังกฤษที่เกิดขึ้นราวปี ค.ศ. 1883-1884 โดยยึดมั่นในระบบประชาธิปไตยบนรากฐานทางศีลธรรม ต้องการให้รัฐให้ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจแก่ประชาชนส่วนใหญ่ แต่คัดค้านการต่อสู้โดยใช้วิธีรุนแรงทางชนชั้น มุ่งให้รัฐและปัญญาชนช่วยปฏิรูปสังคมเข้าสู่ระบบสังคมนิยม แนวความคิดนี้เป็นแนวทางของพรรคกรรมกรของอังกฤษในเวลาต่อมา ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ซัยลิริ สมุทวณิช ชุดชีวิตและงานของครูเทพ ชลชिरา กัสตอยู่ บรรณาธิการ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เศ, 2518.

^{**} ม.ล. ปิ่น มาลากุล, กำเนิดโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การคุรุสภา, 2517), หน้า 2.

^{***} กฎหมายรัชกาลที่ 6 ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกิจ, ม.ป.ป.), หน้า 25.

นอกจากนี้กิจกรรมทางการศึกษาดังกล่าวยังเป็นการกระตุ้นเตือนถึงการถูกคุกคามจากการแสวงหาอาณานิคมของชาวตะวันตก ซึ่งถือว่าเป็นภัยที่ร้ายแรงของประเทศชาติด้วย และกล่าวได้ว่า สภาวะการณ์ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง จึงมีส่วนที่เป็นผลให้อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการศึกษาลับนี้ด้วย

อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศที่มีโครงการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมี 3 โครงการนั้นเป็นผลให้การจัดการศึกษาของไทยได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง การจัดการศึกษาตามโครงการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศ ซึ่งในสมัยนี้อาจเรียกว่าเป็นสมัยที่เสริมสร้างปรับปรุงงานด้านการศึกษาให้เข้ากับยุคและสมัยให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นทั้งในกระบวนการดำเนินงานตามรูปแบบของสถาบันการศึกษา ตลอดจนพระราชบัญญัติตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นอกจากนี้ อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศในรัชสมัยนี้เป็นผลให้การศึกษาไทยเปลี่ยนแปลงไปในด้านของจุดหมายบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้สอดคล้องกับความต้องการทางด้านอาชีพของประชาชน คือ การจัดการศึกษาด้านวิสามัญศึกษาหรืออาชีวศึกษา ทั้งนี้ได้อาศัยนักการศึกษาไทย ที่ได้รับอิทธิพลและความคิดสมัยใหม่มาจากต่างประเทศ เช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล)¹⁰¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และเจ้าพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โพธิ์ กานดิษฐ์) บรรดาท่านเหล่านี้มีแนวความคิดสำคัญที่ตรงกันประการหนึ่ง ก็คือ พยายามจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการที่สำคัญของสังคม และบุคคลใหม่มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมวิชาชีพที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ วิชาหัตถกรรม หรือวิชาช่างต่าง ๆ วิชาการค้าขาย การกลสิกรรม¹⁰² ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการศึกษาที่มุ่งฝึกคนเข้ารับราชการมาเป็นเพื่อการประกอบอาชีพของราษฎรตามควรแก่สภาพ อิทธิพลทางการศึกษาของต่างประเทศ ยังเป็นผลให้การเรียนของคนไทย ต้องเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง และความรู้แห่งภูมิประเทศ พงศาวดารไทย และปลูกฝังความจงรักภักดี ในพระมหากษัตริย์ไทยอีกด้วย

¹⁰¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/119 เรื่อง พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎรและโรงเรียนอิสลามของนายนาเนา

¹⁰² เรื่องเดียวกัน